

AVANOS'UN TARİHİ EVLERİ

ÖNSÖZ

I. BÖLÜM

1.AVANOS'UN TARİHİ GEÇMİŞİ

2.AVANOS'UN COĞRAFİ YAPISI

3.AVANOS'UN SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI

II. BÖLÜM

1.AVANOS EVLERİNİN YAPISI VE GENEL ÖZELLİKLERİ

2. TARİHİ AVANOS EVLERİNDE PLAN

3. TARİHİ AVANOS EVLERİNİN BÖLÜMLERİ

1.Hayat

2.Çardak

3.Tafana

4.Kayıt Damı

5.Hevenk Damı

6.Aralık

7.Sufa ve Kemer Sufa

8.Divanhane

9.Köşkoda

10.Hamam(Yunak)

11.Pabuçluk

12.Dambaşı

13.Ahır ve Ambarlar

14.Şirahınalar

15.Hela

4.TARİHİ AVANOS EVLERİNDE YAPI ELEMANLARI

A.Dış Yapı Elemanları

1.Cümle Kapıları

2.Pencereler

3.Balkonlar

4.Cumba

5.Çatılar

B.İç Yapı Elemanları

1.Merdivenler

2.Tavan Kaplamaları

3.Döşemeler

4.Duvarlar

5.Kapılar

6.Ara Pencereler

7.Sekiler

8.Sedirler

9.Duvar Nişleri

10.Yüklük

11.Ocak/Şömine

12.Tandırılar

13.Raflar(Sergen)

14.Bina kitabeleri

15.Baca

5.TARİHİ AVANOS EVLERİNDE CEPHE DÜZENİ

6.TARİHİ AVANOS EVLERİNDE SÜSLEME

7. ESKİ AVANOS'TAN, ÖTEGEÇEYE TAŞINMANIN SOSYAL ve KÜLTÜREL ANATOMİSİ

III.BÖLÜM

TARİHİ AVANOS EVLERİ

Benzede Yusuf Konağı

Cafer Ağa Konağı

Çinoğlu Konağı

Dereliler Evi

Kayıkçı Konağı

Fadime Ana Konağı

Hacelalar Konağı

Haceli Çavuş Evi

Abdullah Efendi Konağı

Etem Efendi Konağı

Hacı Elvan Konağı

Mülazım Konağı (Hacelaların Akrabası)

Hacı Mehmet Nuri Bey Konağı

Halis Balta Konağı

İbrahim Dartar Evi

İhsan Balta Evi

Gülahmetlerin Yaşar Ağa Evi

Molla Yusuf Konağı
Postekiler Konağı
Binbaşı Ahmet Bey Evi (Nalbantoğlu Konağı)
Terzioğlu Konağı
Hacıaşıklar Konağı
Doburun Mehmet avuşun Konağı
Vasfi Bey(Vasıfların)Konağı
Kocabaşların Konağı
İbrahim K r k  Evi
Kara Ahmetlerin H seyin Ağanın Evi
Ormancı Mehmet Ağa Evi
Hakkı  l Konağı
Galibekirlerin (Karabekirlerin)Konağı
Kiccilerin Konağı
İbaşların Evi
Mustafa Erdil Evi
Hikmet Efendi Evi
Osman Onat(K r k ) Evi
Topalaliler Evi
Yazıcılar Konağı
Tahta Ayakların Osman'ın Evi
İnceler Konağı
Tevfik K r k  Konağı
M ft ler Konağı

Mollaevi Konağı

Yaşa İlleez Konağı

Topal Binbaşı Evi

Yaşar şıbık Evi

Kenan Tuğ Evi

Postacı Hikmet Evi

Doburun Mikdatın Evi

IV:BÖLÜM: Muharrem Gürdal'ın Kaleminden Eski Avanos Evleri

7.SONUÇ

KAYNAKLAR

ÖNSÖZ

Eski yapılarda zaman ve mekan iç içedir. Mekan geçmişten izler taşır, herşeyiyle geçmişin yansımasıdır. Dolayısıyla hızla değişen, yok olan tarihi mekanlarla birlikte toplumların hafızası da silinir. Tarihi bir mahallede yok olan bir ev sadece birkaç ağaç, pencere, kapı, taş, kerpiç, kiremit, tahta olarak görülemez. Bu parçaların ustaca biraraya getirildiği evlerde ne hayatlar başlamış, ne hayatlar bitmiştir. Bu evlerin duvarlarıyla gizlediği mahremiyet içinde insanlar neler paylaşmıştır kimbilir? İşte yıkılan her tarihi mekana bu gözle bakmak gerekir. Önce bireyin, sonra evin, mahallenin, ilçenin yok olan anıları, somut ve soyut değerleri. Kapı önündeki sarmaşık, tahta kapı, avludaki seki, bir taş sokaktan geçen bir insan için hiç bir şey ifade etmezken o evde doğup büyüyen biri için kim bilir ne kadar önemlidir.

Avanos'ta tarihi mekanları layıkıyla koruduğumuz söylenemez. Çeşitli sebeplerle tarihi mekanlar, özellikle evler, konaklar birer birer yok oluyor. Mekana can veren insandır. İçinde insan yaşamayan mekanların ruhu da ölmektedir. Avanos'la ilgili olarak yaptığımız çalışmalarda en çok ihmal edilen tarihi mekanların başında evlerin, konakların olduğunu gördük. Bu konuda bazı çalışmalar yapılmış kitaplar yayınlanmıştı. Biz meseleye mimari açıdan çok insani açıdan baktık. Tarihi Avanos evlerini yaşamış hayatların, acı tatlı anıların toplandığı yerler olarak görüyoruz. O evleri yapanların ve içinde yaşayanların kimlikleri, hayalleri, ümitleri, ailelerin yaşadıkları vs. insani boyutu bizim için daha önemliydi. Kim bilir hangi evin tenceresinde neler kaynıyordu. ?

Pek çoğu yıkılan, bir kısmı yıkılmak üzere olan bu evlerin sahipleri hakkında bilgi toplamaya, araştırmalar yapmaya başladık. Şu ana kadar elde ettiğimiz bilgiler çok ilginç. Büyük mutluluklar, dramlar, hastalıklar, acılar, ümitler...Adeta Avanos'un geçmişinin bir aynası. İlginç olduğu kadar hüznü, can yakıcı. Unutulmaya başlanan, bir kısmı unutulmuş bu hayatları yazmak, sizlerle paylaşmak istiyoruz. Eski evinizle ilgili olarak bizimle paylaşmak istediğiniz bu tür bilgileriniz varsa çok mutlu oluruz. Anlatacağınız herşey, vereceğiniz bilgi Avanos'un yazılı hafızasına kaydolacaktır.

Avanos Belediyesi, kültürümüzü ve tarihi mirasımızı koruma yönünde büyük çabalar göstermektedir. Sayın Belediye Başkanı Celal Alper İbaşı'nın Avanos'un en büyük kültürel miraslarından olan eski Avanos evlerinin korunması için gösterdiği çabaları takdirle izliyoruz. Başkan İbaşı'a bu kitabın bastırılması için verdiği destek için çok teşekkür ediyoruz. İnanıyoruz ki bu kitap Avanos kent hafızasında önemli bir boşluğu dolduracaktır.

Bu kitap ortak bir çalışmanın ürünüdür. Mustafa Taşkın tarihi Avanos evlerini fotoğrafladı, Mehmet Kılıç da bu evlerle ilgili bilgileri yazıya döktü. Avanos evlerini yıllardan beri çizerek unutulmaktan kurtaran Muharrem Gürdal bu çizimlerin kitap bünyesinde basılmasına izin verdi. İlerinde bazıları tamamen yok olan evlerin de olduğu çizimlerin bu kitabın içinde yer alması Avanos için büyük bir kazanç oldu. Bu sebeple de Sayın Muharrem Gürdal'a da çok teşekkür ederiz. Tamamen gönüllülük esasıyla hiçbir karşılık beklemeden hazırlanan ve basılan bu kitabımızın her aşamasında emeği olan pek çok kişi var. İsimlerini tek tek sayamadığımız bu gönül dostlarının hepsine çok teşekkür ederiz.

I. BÖLÜM

1. AVANOS'UN TARİHİ GEÇMİŞİ

Tarihî kaynaklara göre Avanos'un ismi Hititler devrinde *Zuwinasa*, Asurlular ve erken Hristiyanlık dönemlerinde *Venasa* (*Venassa*, *Venessa*, *Vanessa*, *Uenesa*, *Qenesa*) olarak bilinmektedir. Selçuklular zamanındaki adı ise *Evenüz*'dür¹. Latinceye de geçen *Venasa* kelimesinin anlamı *nehir kenarıdır*. İlk Çağ'da bir köy olan Avanos'a yerleşen ilk yerleşimciler, yamaç ve vadilerdeki kaya kovuklarına sığınarak yaşamaya başlamışlardır. Daha sonra bu kovuklar mağara evlere dönüştürülmüştür.

Avanos İlk Çağ'da küçük bir yerleşim yeridir. Kapadokya bölgesine sahip olan medeniyetler Avanos'a da hâkim olmuşlardır. Bu medeniyetler Hattiler, Hurriler, Hititler, Asurlular, Lidyalılar, Frikyalılar, Kapadokyalılar, Persler ve Makedonyalılardır. MÖ 1000'li yıllarda İskit Türklerinin bölgeye geldikleri bilinmektedir. Hatta İskit Türkleri Kayseri-Ankara arasında şehirler kurmuşlardır.

Avanos'un bulunduğu Kapadokya bölgesi Perslerden sonra Makedonya İmparatorluğuna daha sonra da Selefkosların idaresine girmiştir. Makedonyalılar, Kapadokya'yı ele geçirdikleri zaman iki satraplığın (eyalet) bir kısmını istemeyerek satraplıktan krallığa çevirmişlerdi. Bu satraplıklardan biri Torosların yakınındaki Büyük Kapadokya idi ve Avanos da buraya bağlıydı.

Bizans döneminde Avanos, MS 395'te Doğu ve Batı diye ikiye ayrılan Roma İmparatorluğu'nun Doğu Roma hâkimiyeti altına girmiştir. Bizans İmparatorluğu zamanında Avanos hem siyasî hem de dinî bakımdan Kayseri'ye bağlıydı. MS 4 ve 5.yüzyıllarda Hun Türkleri Kafkasya üzerinden Kapadokya'da bulunan çok sayıda at sürülerini ele geçirmek üzere seferler düzenlemişlerdir. Bu akınlar bir anlamda ekonomik ve askerî nitelik taşımaktaydı.

Arap Saldırıları

¹ Ahmet Gündüz, *Osmanlı Döneminde Avanos'un Sosyo-Ekonomik Yapısı (1722-1918)*, Avanos Sempozyumu Bildirileri , Grafiker Yay., Ankara 2014, s. 48-49.

Kapadokya Bölgesine 7. yüzyılın ortalarından itibaren Arap akınları yapılmaya başlanmış, Arap orduları Avanos üzerinden Kızılırmak'ı geçerek Amasya (Harşana) ve Çorum taraflarına kadar ilerlemişlerdir. Bu akınlar 300 yıldan fazla sürmüştür. Arap kaynaklarında Avanos'tan bahsedilmese de Halys (Kızılırmak) nehri zikredilir. Yine etraftaki bazı yerleşim yerleri mesela Himmetdede yakınlarında bulunan Karakilise² kentinin adı da kaynaklarda geçmektedir. Daha sonra İslam orduları bu şehri fethetmişlerdir.

Selçuklular döneminde Avanos

1067'de Alparslan'ın komutanlarından Afşin Bey Kapadokya'ya gelen ilk Selçuklu komutanıdır. Afşin Bey bir müddet Kapadokya bölgesinde kalıp etrafta yağma ve akınlarını devam ettirmiştir. Malazgirt Savaşı sonrası Danişment Gazi, Bizans'ın elinde bulunan başta Kapadokya'nın merkezi olan Kayseri olmak üzere birçok şehri fethetti.

İlk Çağ'da kurulan eski Avanos'un üzerine Selçuklular yeni bir yerleşim merkezi kurmuşlardır. Günümüzdeki Avanos'un oluşumunun temelini Anadolu Selçukluları döneminde I.Alaattin Keykubat zamanında (1220-1237) İpek Yolu'nu ve Saruhan'ı (Saruhan) korumak için görevlendirilen askerler tarafından atıldığı söylenir. Bugünkü Alaattin Camii'nin bulunduğu yere karakol binası (derbent) ve küçük bir mescit yaptıran askerler ve başlarındaki *Çavuş* lakaplı asker, Avanos'un ilk mahallesinin temelini atarlar. Zamanla bu cami etrafında genişleyen mahalle ırmak boyunca gelişir³. Daha önceleri Abdalüstü denilen mevkide üç, beş çadırdaki yaşayan Türkmenlerin de katılımıyla *Alaattin* ya da *Çavuş Mahallesi* olarak anılan bu mahalle günümüzde Avanos'un en eski mahallesi olarak bilinir. Yakın zamana kadar bu mahallede bulunan *Çavuş Sokağı* da buna delalet etmektedir.

Eratnalılar ve Kadı Burhanettin Ahmet Döneminde Avanos

Selçuklu Devleti 1308'de çöktüğünde Moğollar Anadolu'ya hâkim olmuşlardır. Bu süreç içinde Kapadokya bölgesini Moğol genel valileri yönetmekteydi. Bu valilerden biri olan Uygur Türkü Eratna Bey 1335 yılından itibaren bağımsızlığını ilan ederek, Kayseri merkez olmak üzere bir devlet kurmuştur. Köse Kadı olarak bilinen Eratna Bey, Avanos'u da topraklarına katmıştır. Eratna Devleti 1381 yılına kadar devam etmiştir. Bu süreç sonunda Eretna Devleti'nin Kayseri kadısı Burhanettin 1398 yılına kadar devam edecek olan bir devlet kurmuştur. Avanos'u da ele geçiren Kadı Burhanettin'in Bayramhacı ve Yuvalı köyü ile

² Şimdi Kayseri'ye bağlı Karakimse köyü.

³ Ahmet Gündüz, *Osmanlı Döneminde Avanos'un Sosyo-Ekonomik Yapısı (1722-1918)*, Avanos Sempozyumu Bildirileri, Grafiker Yay., Ankara 2014, s. 48-49.

Kızılırmak üzerinde bulunan Tekgöz Köprüsü yakınlarında şimdi bile aynı isimle anılan Kadı Bağları denilen yerde bir sayfiye yaptırıp yaz aylarını burada geçirdiği ve Kızılırmak kenarlarında avlandığı bilinir. **Osmanlı Döneminde Avanos**

Avanos, II. Mehmet tarafından 1466 tarihinde Osmanlı hâkimiyetine dâhil edilmiştir. Ancak kısa süre sonra Avanos bölgesi Osmanlıların elinden çıkmış, Kayseri, Bozok ve Kırşehir'i elinde bulunduran Dulkadirîliler Avanos'u da idare etmişlerdir.

1515 Çaldıran Seferi sonrası Yavuz Sultan Selim, Dulkadir Beyliği'ni ortadan kaldırıncaya, Avanos da Osmanlı idaresine geçmiştir. Avanos, Osmanlı idaresi altındaki dönemde uzun süre köy statüsü ile idare edilmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan bir başka belgeye göre Avanos 04.05.1867 tarihinde kaza statüsündedir. Avanos'un kaza statüsü kazanması ile birlikte yeni idarî düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda Niğde sancağına bağlı Arabsun kazasına tâbi bazı köyler Avanos kazası sınırlarına dâhil edilmiştir. Ancak, bu köylerin ahali İstanbul'a yazmış oldukları 1876 ve 1878 tarihli dilekçelerle köylerinin tekrar Arabsun'a bağlanmasını talep etmişlerdir.

Bu tartışmalar devam ederken, Şura-yı Devlet tarafından alınan 13.10.1886 tarihli bir kararla, Avanos'un nahiyeye dönüştürülmesine ve kaymakamlığın Arabsun'a nakli hüküm altına alınmış ve Avanos Naibi Sadık Efendi Arabsun'a nakledilmiştir. Ancak, bu yeni durumu kabul etmeyen yöre halkı, merkeze yazdıkları dilekçelerle Avanos'un tekrar kazaya dönüştürülmesini talep etmişlerdir. Bu talepler o derece yoğunluk kazanmıştır ki, Ankara ve Konya vilayetlerine yazılan yazılarla karar aleyhine müracaat edenlerin uyarılması emredilmiştir. Fakat buna rağmen tepkiler durmamış ve Avanos'un tekrar kaza olması yönündeki talepler devam etmiştir. Bunun üzerine, Avanos'un nahiye olarak müdürlükle idaresinin mümkün olamayacağı ve Arabsun ile Avanos'un ayrı ayrı kazalara dönüştürülmesi gerektiği yönünde kanaate varılmış, 06.06.1887 tarihinde alınan bir kararla Avanos tekrar kazaya dönüştürülmüştür. Avanos'un tekrar kazaya dönüştürülmesi üzerine yöre halkı, memnuniyetlerini belirtmek için başkente bir teşekkür yazısı yazmıştır. Ayrıca, bir şükran göstergesi olarak, Avanos'ta yapılacak olan hükümet konağının bütün masraflarının kendileri tarafından karşılanacağını beyan etmişlerdir. Avanos kaza merkezi olduktan sonra gelişmesi hızlanmış, özellikle Kızılırmak üzerine yapılan köprü bu gelişime ivme kazandırmıştır⁴.

⁴ Ahmet Gündüz, *Osmanlı Döneminde Avanos'un Sosyo-Ekonomik Yapısı (1722-1918)*, Avanos Sempozyumu Bildirileri, Grafiker Yay., Ankara 2014, s. 48-49.

1920 tarihinde Avanos ahalisi, Kırşehir'in kendilerine uzak olmasını gerekçe göstererek Kayseri'ye bağlanmak için bir arzuhal sunmuşlardır. Ancak talepleri kabul edilmemiştir.

Millî Mücadele'de Avanos

Millî mücadeleye Avanos halkı da bütün gücüyle destek olmuştur. Millî Mücadele'nin cereyan ettiği bütün cephelerde Nevşehir, Ürgüp, Avanos ve Gülşehir'den birçok kişi muharebelere katılarak şehit düşmüşlerdir. Avanos Belediye reisi Nuri, müderris Salih, Avanos müftüsü Ahmet, ahaliden Mevlüt, Ahmet, Ali, Hasan, Hamza, Mustafa, Ali Rıza, Hakkı, Hasan, Mehmet, Sadrettin, Ömer ve Hilmi tarafından 9 Mart 1920 tarihinde gönderilen şu telgrafta Damat Ferit Paşa gibi bu millete hiçbir şekilde bağlı olmayan birinin kabineyi kurmasını istemediklerini belirtmeleri dikkat çekicidir:

Yakın bir zamanda kardeşlerinizin arasından ayrılırken onların atfettikleri son nazarlar diyordu ki; canlı kemiklerimizi ezdirmeyiniz! Bugün kabine sükût etti. Yerine Ferit Paşa gibi bu millet toprağına hiçbir hisle merbut olmayan ferikler gelmesin, Allah göstermesin! O zaman yalnız sizin bizlerin değil, ecdadımızın bile feryatlarına dayanamazsınız. Âmâl-ı milliyyeye muvafık bir kabine için çalışınız. Bizler peyrev olduktan sonra her zaman millet arkanızdadır⁵.

Cumhuriyet Döneminde Avanos

1921 yılında bağımsız mutasarrıflık, Cumhuriyetin ilanından sonra 1924 yılında il olan Kırşehir'e bağlanan Avanos, Demokrat Parti zamanında yaşanan siyasî olaylardan sonra 20 Temmuz 1954 tarihinde 6429 sayılı kanun ile kurulan Nevşehir iline bağlı bir ilçe haline getirilmiştir.

⁵ Hamdi Doğan, *Millî Mücadele'de Nevşehir ve Çevresi*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S 49, Bahar 2012, s.65-66.

2.AVANOS'UN COĞRAFİ YAPISI

Avanos, İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak Bölümü'nde, Türkiye'nin en uzun ırmağı olan Kızılırmak'ın her iki kıyısında yer alan taraça yüzeylerinde kurulmuştur. Ulaşım bakımından elverişli bir konuma sahip olan Avanos, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'yu Ege ve Akdeniz'e bağlayan Kayseri–Nevşehir–Aksaray karayolu güzergahı üzerindedir. Avanos, kuzeyden Kozaklı, güneyden Nevşehir ve Ürgüp, doğudan Kayseri ve Yozgat illeri, batıdan ise Hacıbektaş ve Gülşehir ilçeleri ile komşudur. Deniz seviyesinden yaklaşık 920 m. yüksektedir. 1954 yılına kadar Kırşehir iline bağlı iken daha sonra Nevşehir'e bağlanmıştır.

Kızılırmak, Avanos ilçesi sınırları içinde 10 km boyunca ilerlerken yer yer genişleyerek zaman zaman 2–3 km genişliğinde küçük kıyı ovacıkları oluşturur. Yörede kumlu-tüflü topraklar ile Kızılırmak'ın getirerek yığıldığı alüviyal topraklar yaygındır. Kızılırmak'a Avanos'tan Zelve Çayı, Derbent Deresi, Kavak Deresi, Paşabağı dereleri katılır.

Yıllık ortalama sıcaklık değeri 10.6 °C ve yıllık ortalama yağış değeri 388.7 mm. olan Avanos'ta İç Anadolu Bölgesinin karasal iklimi hüküm sürmektedir. Yazları sıcak ve kurak, kışları ise kar yağışlı ve soğuk geçer. Yazın kuruyan otsu bitkiler (step) geniş yer tutmaktadır. İdiş Dağını kaplayan az miktardaki meşe ve karaçam topluluğu da yakacak olarak kullanılması sebebiyle zamanla yok edilmiştir.

Avanos ilçe merkezi nüfusu, 14.000 civarındadır. Ortalama aile büyüklüğü 3.6 kişidir. Büyük şehirlere doğru yaşanan hızlı göçten Avanos ve köylerini de etkilenmiştir. Son yıllarda hızla gelişen turizm sektörü de önemli bir istihdam alanı olmuştur.

3. AVANOS'UN SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI

Avanos, yorgun ve bitkin düşmüş Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Anadolu'nun ortasında kurulmuş kasabadır. Kurulan genç cumhuriyetin ümitleri ve heyecanı yanında geçmişin sıkıntıları ve yorgunluğu da Avanosluların üzerindedir.

Yıllarca ihmal edilen Anadolu'nun geri kalmışlığı ve halkın eğitimsizliği Avanos'ta da kendini göstermektedir. O yıllarda ekonomik anlamda Avanos'un kapalı bir ekonomisi vardı. Avanos halkının başlıca gelir kaynağı şunlardı:

1)Halk temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bağ, bahçe işleriyle, çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşır. Alıcı bulunamadığı için bin bir emekle yetiştirilen meyve dalında çürürdü. Genellikle ne alıcı ayağına gelir, ne de üretici ürününü alıcıya ulaştırabilirdi. 70'li, 80'li yıllarda *İstanbul Ağçası* denilen armudu, *Şekerpare* kayısını almak için İstanbul'dan tüccarlar gelir, mal sahibi meyveleri toplar, bahçenin bir köşesine yığar, tüccar seçer, beğendiğini sandıklara yükler, beğenmediğini bırakır, öldüm pahasına da hemen alır giderdi. Çok lezzetli olmalarına rağmen armut ve kayısı dayanıksız meyveler olduğu için hiç bekletilmezdi. Önceden anlaşılmasına rağmen parayı ödemeyen ya da malı gelip almayan tüccarlar da az değildi. Armut, kayısı toplama zamanı meclislerin ana konusu bu tür olaylardı. Kayıların çekirdekleri de ziyan edilmezdi. Kayıların çekirdekleri özenle çıkarılırdı. Tatlı çekirdekler kırılır, içleri yenir; acı çekirdekler de bir müddet serilerek kabuklarıyla kurutulur sonra ya sokak satıcılarına (ıhçı/çerçi) verilip ev eşyası alınır, ya da Nevşehir'de tüccara satılırdı.

Avanos'ta tarım yapılabilecek alanlar sınırlıydı. Toprak çorak ve verimsizdi. Sulak arazi sadece ırmak boyunca olduğu için burada bahçe ve bostanlar vardı. Herkes unluk buğdayını kendi yetiştirmeliydi. Yetiştirmeyenler de para ile satın alıyordu. Henüz makineleşme olmadığı için buğdayın tarladan biçilip harmana indirilmesi, işlenmesi, buğdayın ve samanın eve sonbahar yağmurları yağmadan sokulması çok önemliydi. Zamana karşı yarışılan bu süreçte insan gücü çok önemliydi. Özellikle yaz aylarında harman zamanında, çevre köylerden gelen ırgatlar yevmiye ile çalışırlardı. Harmanın kaldırılarak yabanın içeri atılmasıyla iş bitmezdi. Unluk buğday yıkanır, kurutulur, Ziyaret Dağında ve Kızılırmak kenarında değirmenlere gidilirdi. Erkenden kağnılara ya da eşeklere yüklenen buğday değirmene götürülür ve sıraya girilirdi.

2)Kadınlar evlerde halı, kilim dokur, aile bütçesine önemli katkılar sağlarlardı. Özellikle Konya ve Niğde Bor'dan gelen halı simsarları sokak sokak dolaşarak, elleri sıkışan ailelerden çok ucuza halılar satın alırlardı. İmeceyle bir ayda dokunan halı, hiç denecek değerle bu simsarlara giderdi. Halı tüccarları hemen her halıyı almazlardı. Halının sağını, solunu, önünü ardını iyice kontrol eder, kusuru olup olmadığına bakarlardı. Halının fiyatını düşürüp ucuza almak için kesimine, boyasına, atkısına, çözüğüne mutlaka bir kusur bulurlardı. Hemen her evde halı tezgâhı vardı. Tezgâhlar evin avlusuna, bahçenin uygun bir köşesine, fazla eşyaların konulduğu ana binanın yanındaki depo işlevi gören odalara vb. kurulurdu. Akralar ya da komşular imece usulüyle satılık (halk arasındaki söyleyişle *satlık*) ya da çeyizlik halıyı dokumak için sabah ezanından ikindiye kadar *ısdar* denilen bu tezgâhlarda otururdu. Halıyı bitirmek için bir tarih konur, halının büyüklüğüne göre de her gün kaç sıra dokunması gerektiği hesaplanır ve belirlenen sıra sayısı bitirilmeden ısdardan kalkılmazdı. Genellikle evin çocukları ya da genç kızları ev işi yapar, yemek hazırlar, anneler de halı dokurlardı. Halıdan kazanılacak para onlar için o kadar önemliydi ki vakit kaybetmemek için bazen kadınlar ısdarın başında peynirle ekmeğini dizlerinin üzerine koyarak yerd

3)Erkekler işliklerde çanak çömlek yapardı. Çanak çömlek üretimi de her devirde Avanoslular için önemli bir geçim kaynağı olmuştur. Bölgedeki diğer yerleşim yerlerinde böyle bir üretimin olmaması Avanos'a önemli bir avantaj sağlamıştı. Avanos'ta üretilen çanak çömleğin satılmak üzere yabana yani başka yerlere götürülmesi sebebiyle ilçe içine kapanmamış dışarıdaki gelişmeleri kısmen de olsa izleyebilmiştir. Yabana çanak çömlek satmaya gidenler bir anlamda yeniliğin ve gelişmenin habercisi olmuşlar, ilçenin dış dünya ile bağlantısını sağlamışlardır. Yabana giderek çanak satan Avanoslular ile ilgili pek çok hikaye hala anlatılır.

Avanos'ta herkes kendi yağıyla kavrulurdu. Ufak tefek ödünç alınan malların dışında kimse kimseye kolay kolay borç para veremezdi. Bazı varlıklı kimseler borç parayı faiz karşılığı vererek bunu bir kazanç kapısı haline getirmişti. Ancak çok yakın akrabalar ya da komşular arasında faizsiz borç para alınıp verilirdi. Faizsiz olarak borç vermek ya da almak borcu alan için bir hatırlar ve itibar göstergesiydi. Paranın çok az olması ticaretin genellikle mal değişimi şeklinde yapılmasına sebep olmuştur. Herkes elindeki yaptığı/ürettiği malını/malzemesini ihtiyacı olanla değiştirmekteydi. Bu da ticaretin gündelik ihtiyaçların karşılanması üzerinden yürütülmesi demekti ki bu bile çok önemliydi. Ticaretin mal mübadelesi üzerinden yapılması sebebiyle nakit sermaye birikmemiş, ticareti yapacak orta gelir düzeyindeki ticaret erbabı oluşmamıştı.

Cumhuriyetin ilk yılları ve II. Dünya Savaşı yıllarında okulların az olması ve ailelerin fakirliği sebebiyle okula gidebilen çocuk sayısı çok azdı. Eğitim zor ve masraflı, fedakârlık isteyen bir işti. Bazen aileler çocuklarına önlük, ayakkabı, defter, kitap, kalem alamazlardı. Pek çok öğrencinin üzerinde önlük, ayağında ayakkabı, elinde çanta, defter, kalem yoktu. Eğitimin bu denli zor ve masraflı olması sebebiyle aileler çocuklarını parasız yatılı okullara gönderebilmek için uğraşmışlardır. Özellikle öğretmen okulları ve askeri okullar en çok tercih edilen yerler olmuştur. Daha önceki yıllarda bu okullardan mezun olanların mecburi hizmete tabi olmaları sebebiyle işlerinin de garanti olması bu okullara olan ilgiyi artırmıştır. O dönemlerde yetişmiş pek çok asker ve öğretmen emeklisinin Avanos'ta yaşıyor olmasının temel sebebi budur. Köylülükten şehirliliğe geçişin en kestirme yolu eğitimdi.

Okuma yazma oranının çok düşük olması, özellikle kadınların kapalı bir hayat yaşamaları ülkenin sosyal ve ekonomik hayatına katkı sağlamalarını engelliyordu. Kahvehaneler o dönemde en önemli sosyal mekânlardı. Avanos'ta 40'lı, 50'li yıllarda en meşhur kahveler Boyvoda, Kara Mehmet ve Katırcı Mustafa'nın kahvesi idi. Daha sonra bunlara Mustafa Aker'in Kahvesi ilave oldu.

Avanos küçük bir yerdı. Herkes birbirini tanırdı. Toplumda görünmeyen bir otorite vardı. Küçükler büyükleri sayar, büyükler küçükleri severdi. Kimsenin saygısızlık yapmasına izin verilmezdi. Bu saygı ve sevgi sadece akrabalar arasında değil, bütün Avanos halkının birbirine karşı göstermesi gereken bir zorunluluktı. İnsanlar sadece davranışları ile değil, konuşmaları ve hitap şekilleri ile de buna dikkat ederdi. Birbirlerine hitap şekli yazılmamış bir kurallar bütünüydü. Bir küçük çocuk kendisinden birkaç yaş büyüğüne ismiyle hitap etse orada bulunanlar derhal müdahale eder, *onun adını sen mi koydun* diye ikaz ederlerdi. O çocuk *siz ne* diyemezdi.

Avanos'ta pek çok hastalık vardı. Durgun sular, bataklıklar, kanalizasyon olmadığı için açıkta akan lağım suları, dışarıya yapılan tuvaletlerin kuyularının açıkta olması, temizlik alışkanlığının olmaması hep hastalık sebebiydi. Özellikle kış aylarında gelen salgın hastalıklar pek çok bebeği ve çocuğu alır götürürdü.

Kışın her mahallede bir kış odası bulunurdu. Yaşlılar kış odalarında başlarından geçenleri, geçmişte olup bitenleri anlatır; küçükler, orta yaşlılar büyüklerin önünde dizleri üstüne çapraz oturarak onları saygıyla dinlerlerdi. Yaşlılar yaşam deneyimlerini bir sonraki kuşağa anlatarak, kendilerinden sonra gelenlere örnek olurlardı. Kışın ailece ev gezmeleri yapılır.

Büyükler kendi aralarında sohbet ederken çocuklara yaşlı kadınlar masallar anlatırdı. Bu arada misafirlere yazdan hazırlanan üzüm, ceviz, iğde vs. çerezler ikram edilirdi.

Avanos'un en büyük eğlenceleri binniklerdi. Binnikler bağlara alaca düştükten sonra yapılırdı. Bölgenin en önemli ürünlerinden olan üzüm asırlardan beri bolluk ve bereketin simgesi olmuştur. *Cuma günü etler alınır, hazırlıklar başlardı. Pazar günü etler, ılgınlara dizilir, çömleğe güzelce yerleştirilir, çömleğin ağzı hamurla sıvanır, sönmüş kap fırınlarına gömülürdü. Gençler bayramlık elbiselerini giyer, büyük bir sevinç içinde yaylılarla binnik yerine gidilirdi. Orada ip atlanır, kovalamaca oynanır, erkekler ayrı bir yerde oturur sohbet eder, şarkı söyler eğlenirdi. Çömlekler açılır, etler iştah ile yenir, üzerine de taze üzümler yenirdi. Bu arada üzümler olmuşsa bağ da serilir, akşam olmadan dönüş başlardı. Delikanlılar arabaların geçeceği yerlere dizilir, orada kız beğenirlerdi. O zaman tabii ki kaç-göç devri olduğundan kadın erkek bir arada gitmezlerdi. Kızlar çarşafklar içinde olur, orada erkek ne kadar görebilirse o kadar görürdü. Ertesi hafta Çayağıl binniği, Otağaçe (Ötegeçe) Binniği, Balıklıağa, Karşıbağ, Derinöz binnikleri olurdu. Köybağına gitmek adet değildi⁶. Teknolojinin ürünü olan gramofonlarda çalan taş plaktan dinlenen türküler de yine binniklerde başlıca eğlence ve oyun aracı olmuştu.*

⁶ Ali İnce, Geçmişten Günümüze Bütün Yönleriyle Avanos, Avanos 1996, s. 202.

II. BÖLÜM

1.AVANOS EVLERİNİN YAPISI VE GENEL ÖZELLİKLERİ

Avanos'ta yerleşik hayatın ırmağa paralel olarak uzanan mağaralarda başladığı düşünülmektedir. İnsanlar belki de korunmak, saklanmak amacıyla bu in ya da mağara türü yapılara yerleşerek yaşamaya başlamışlardır. Buralara alıştıktan sonra yaşadıkları mekanlarda hayatlarını kolaylaştıracak ya da ihtiyaçlarını karşılayacak değişiklikler de yapmışlardır. İlerleyen günlerde emniyetlerini sağlamlaştırmak için mağaraların önüne ilave örme duvarlar örmüşlerdir. Bu duvarlar günümüzün tafana ve sufa gibi bahçeye, hayata bakan mekanlarının da temelini oluşturmuştur. Yerleşik hayata alışan bu insanlar kalabalıklaşıp, çoğaldıkları için yaşadıkları mekanlara sığmamaya başladılar. Ayrıca daha rahat yaşama arzusuyla ve güneşten daha çok istifade etmek için mağara kaya evlerin üzerine yığma evler yaptılar. Bu evler de bugünkü divanhane, köşk odasıyla ve balkonlarıyla tarihi Avanos evlerinin temelini oluşturdu. Hasılı tarihi seyri içinde incelendiği zaman Kapadokya bölgesinde olduğu gibi Avanos evleri de “oyma, yarı oyma-yarı yığma ve yığma” olmak üzere üç şekilde yapılmıştır⁷.

Eski Avanos evleri genellikle Alaaddin Mahallesi, Bayır Mahalle, Orta Mahalle ve Yukarı Mahalle'de bulunurdu. Bir zamanlar Çavuşlu ve Ali Efendi Mahallesi diye bir mahalleden de bahsedilmektedir⁸. Yine halk arasında Yukarı Mahalle'nin bir kısmına Üvez Mahallesi denirdi. Müftü Zekeriya Efendi'nin evinden dolayı o bölgeye Müftüler/Möftüler Mahallesi de denirdi.

H 1250 (M 1834-1835) tarihli Nevşehir nüfus defterinde Avanos karye (köy) olarak gösterilmektedir. Bu defterde Avanos'un Yukarı, Cami-i Kebir, Bayır, Hamdullah, Çavuşlu ve Orta olmak üzere 6 mahallesi bulunmaktadır. 1252 ve 1253 tarihli defterde Çavuşlu Mahallesi adının Ali Efendi olarak değiştiği görülmektedir. Bu defterlerde Avanos'ta yaşayan ve Avanos'tan İstanbul'a (Der-i Âliyye) göç etmiş insanlarla ilgili önemli bilgiler de vardır⁹.

Avanos evlerinin planlarını incelediğimiz zaman benzer yapı planı içinde yapıldıklarını görüyoruz. Bahçe katından başlayan evin girişi (hayat), kayaların oyulmasıyla yapılan mutfak (tafana) ve ona bağlı oturma, yaşam alanıyla (sufa/sofa) başlar. Üst katlarda kesme taşlarla

⁷ Zeynep Özlem Yıldırım, Sinasos Yöresel Mimarisi ve 19.Yy Batılılaşma Hareketlerinin Konut Mimarisine Etkileri, İTÜ Fen Bilimleri Ens. Yüksek Lisans Tezi, 2003, İstanbul, s.16

⁸ Filiz Kılıç, Mehmet Kılıç, Tarihi Geçmiş ve Eserleriyle Avanos, Ankara 2017,s.

⁹ Bu defterler Prof. Dr. İlyas Gökhan tarafından yayına hazırlanmaktadır.

yapılmış yığma evler olurdu. Tafanaya bağılı olarak bir de kayıt damı denilen ambar bulunurken ev ile tafana genellikle dışardan bir merdivenle yada içerden birbirine bağlanırdı. Kayıt damının önünde, önü açık kemerli bir yapı bulunurdu ki bu çardaktı. Çardak bir anlamda yazlık mutfak sayılırdı. Hayatın sağında veya solunda hela olur, bazı evlerde kaya damdan oyulan ve bucak denilen mağaralarda kışın hayvanlar barındırılırdı.

Hemen hemen her evde açıkta ya da dolap içine gizlenmiş çağlıklar olurdu. Bu çağlıklar banyo yapmakta kullanılırdı. Bazı çağlıkların pis su gideri bahçeye ya da sokağa akarken bazılarında bulunan çukura dolan su daha sonra elle boşaltılırdı. Çağlıkların altında gizli kapaklar olduğu, eskiden kanun kaçaklarının bu kapaklardan gizli mağaralara saklandığı ve kaçtığı da anlatılırdı.

Tafanada tandır denilen yere kazılmış bir ocak bulunurdu. Evlerde tandırın çok önemli işlevleri vardı. Burada yemek pişer, su ısıtılır ve kışın ısınılırdı. Tandır çardakta, tafanada ya da “evin ortasında içinde saman, tezek gibi yakacaklar yakılarak üzerinde yemek ve ekmek pişirilen derin bir çukurdur. Tafanada tandırın tam üstünde “dik bece” denilen bir havalandırma bacası olurdu. Tandırdan çıkan duman buradan dışarı atılırdı. Bu bildiğimiz anlamda örülü bir baca olmadığı için rüzgar ters estiği zaman ateşin dumanı tavanı kaplar bu yüzden genellikle tavan isten kararırdu. Yaşlı kadınlar torunlarını korkutmak için “*bak sözümü dinlemezsen dik beceden Korkut’u çağırır seni veririm. Korkut torbanı sarkıt Ahmet’i/Mehmet’i/Fatma’yı al götür. Ne yapacaksan yap*¹⁰” derlerdi.

Tandırın ağzına inceltilmiş yapı taşından kocaman bir kapak kapatılır. Kapağın üzerine bir minder örtülür. Çevresine de çapıttan dikilmiş büyükçe minderler döşenir. Kapak minderinin üzerine de yorgan büyüklüğünde ikinci bir minder örtülür ki adına tatlık (~~MİTİL-NE PEKİ KONTROL-ET~~) denir. Tatlık tiftik kırıklarından parça parça örülerek birleştirilirdi. Bir tatlıkta büyüklüğüne göre en az elli, altmış parça olurdu. Bu sebeple çok ağır olurdu. Evin horantası yerdeki mindere oturur, ayaklarını tandıra doğru uzatarak tatlığın bir ucundan sokulur. Sabahları bütün bu döşemeler kaldırılır. Tandırın bir kenarına kalbur kalbur yakacak dökülür. Yemek tencereleri, kazanlar dizilir. Sonra kapak kaldırılarak küllü alınır, tandır yeniden yakılır. Gündüz yemekler ya da ekmek pişirilir. Yanmış tandıra da çömler içinde akşam öyünleri ve sıcak su testileri doldurulur, ağzı kapatılarak bilinen döşemeler yeniden serilir. Yalnız her sabah döşemelerin kaldırılmasıyla tandırın yakılması arasında kalan bir

¹⁰ Nakleden: Mustafa Taşkın (Emekli Astsubay)

boşluk vardır ki bu boşlukta açıkta kalıp üşüyen evin küçük çocukları gelip tandırın üzerinde kalan mindersiz taş kapağın üzerine oturarak ısınmağa çalışırlar. Çoğu kez de titreşirler¹¹.”

Tandırın yakılması ve kullanılması özel bir maharet isterdi. Tandırın iyi yanması ve tütmemesi için kûle denilen künkten imal edilmiş bir menfez yapıydı. Kullanılmadığı zamanlarda kûle çaputu denilen bir bezle bu menfez kapatılarak kirlenmesi, tıkanması engellenirdi¹². Ekmek yapılacağı günlerde çocukların ortalıkta dolaşması pek istenmezdi: “Tandırın başında gezinme ekmekler hep şeremet (tandıra yapıştırılan hamurun tandırın duvarına tutmaması, yığılıp kül üzerine düşerek orada pişmesi) oluyor denince, oradan ya kaçardık yahut da hemen bir yere otururduk, hiç aklımıza gelip de sormazdık. İyi de benim tandırın başında ayakta durmamdan tandırdaki ekmeğe ne oluyor demezdik. Suçlu suçlu oradan hemen kaçardık¹³.”

Evin girişinde aralığa açılan odalar genelde sofa tarzındaydı. Aralıktan bir merdivenle üst kata çıkılırdı. Burada ortada divanhane ve buna bağlı olarak köşk odalar bulunurdu. Bazı evlerde köşk odadan merdivenle bir kat daha çıkılarak yıldız köşküne çıkılırdı. Odalarda banyo, sedir, yüklük dolap nişi vs. bulunurdu.

Odaların ısınması başlangıçta mangalla olurdu. Sonraları sobanın gelmesiyle sobalar kurulmaya başlandı. Bazı evlerde şömine- ocak tarzı ısınma yerleri yapılmışsa da çok yaygın değildir. Bu evlerde baca düzeninin olmaması ve duvarların delinerek soba borularının doğrudan dışarıya verilmesi dikkat çekicidir.

Evlerin temelleri Karadağ’dan getirilen sert taşlarla atılırdı. Temel bir metreden fazla toprağın üzerine çıkarıldıktan sonra kalıplar halinde kesilerek getirilen kisir taşından duvarlar örülürdü. Bu taşın yağmura ve dış etkenlere karşı dayanaksız olması sebebiyle evlerde tahribat hızlı oluyordu. Taşın bölgede çok olması, bakımının kolaylığı, yalıtımının iyi olması, yazın serin, kışın sıcak tutması sebebiyle Avanos’ta da çok tercih edilmiştir.

Zemin kaplaması dış mekanlarda ve üzerinde halı, kilim gibi sergi olmayan iç mekanlarda taş döşenerek yapılmıştır. İç mekanlarda tavan ve yer döşemelerinde ahşap kullanılmıştır. Bölgede ağacın az olması sebebiyle diğer ağaçlara göre daha ucuz olan bölge ağacı kavaktan istifade edilmiştir. Yine demirin çok pahalı olması sebebiyle çok az evde demir kullanılmıştır. Demirin pencerelerde ve balkon korkuluklarında kullanıldığını görüyoruz. Gülahmetlerin

¹¹ Bekir Turgut Eliçin, Kerimin Oğlu, İstanbul 1973, s. 92.

¹² Nakleden: Ömer Önal (Esnaf).

¹³ Ali İnce, Geçmişten Günümüze Bütün Yönleriyle Avanos, Avanos 1996, s. 250.

Yaşar'ın Ağanın Evi, İnceler Konağı, Hacılar'ın Etem Efendi Konağı, balkonunda demir korkuluk kullanılan evlere örnektir.

Halkın yaşam alanları tavanı, sofası (sufa), kaya damı, şirahanesi, tandırı vb. ile tipik bir Avanos evidir. Avlular da bu yaşam alanına dâhildir. Özellikle yaz aylarında bütün işler avluda görülür. İç avlusu olan Avanos evlerinin kapıları genellikle iki kapı genişliğinde olur ve buna çatal kapı denir. Bu kapıdan iç avluya bir at arabası veya yüklü bir eşek rahatça girebilir. Eğer yalnızca insan girecekse Çatal Kapının yalnızca bir kanadı açılır. İç avlusu olmayan evlerde çatal kapıya ihtiyaç yoktur. Mekânlar, içinde yaşayan insanlar sayesinde canlanır, hayat bulur. Mekâna anlam katan mekânı paylaştığımız kişiler ve o kişilerle yaşadıklarımızdır. İnsanların, çocukluğunun geçtiği eve dair unutulmaz anıları vardır:

“Evimiz büyükçe idi. Bir hayat üstü açık, yazın bütün hayatımız burada geçer, sokaktan direkt buraya girilir, yemek buradaki ocakta pişer, burada yenir. Sonbaharda bu işi hayata bağlı çardak görür. Çardak üstü kapalı bir mekân. Tandırı var, ocağı var, halının kilimin dokunduğu ıstar (tezgâh) da buradadır. Çardağa bağlı sofa ve tavana onun içinde de kiler görevi gören kaya damı bulunur. Samanlık, ahır ve harici oda ayrı girişli, ayrı yerde ve eve bağlantılı. Abdesthane (WC) bahçe içinde hayat dediğimiz alanın bir ucunda. Yatak ve yaşama mahalline 20 m uzaklıkta. Ayrı bir bölümde şirahane ve üzüm haftı bulunur.

Kış yiyecekleri yazdan hazırlanır. Yıllık un, bulgur, bakliyat (nohut, mercimek, fasulye), sızgıç (kavurma), yağ, turşu, peynir, pekmez, erişte, yufka kaya damda muhafazaya alınır. Hevenk üzümü nisan sonuna kadar tazeliğini korurdu bu kaya damda.

Kayadam bugün narenciye ticaretinde başrol oynayan güneyin portakal, limon ve mandalinasını, Amasya'nın ve Niğde'nin elmasını, tabii iklimleme olduğu için saklar. Yediğimiz mantarlar bile bu kaya damlarda yetiştirilir. Yazın soğuk kışın sıcak bir ılıman iklimi vardır bu kaya damların.

Yemeğimiz pişer kışın tavanada. Kışın yanan tandır, kapağı kapatıldıktan sonra üzerine bir mitil örtülür, sıcacık, değme keyfine. Tandırsız bu işi iskemle görürdü. Ev halkı bir mitilin altına girer, masallar anlatılır bu işi iyi bilenler tarafından. Keloğlan, Zümrütü Anka Kuşu, Ferhat ile Şirin, Yusuf ile Züleyha başlıca masallardı. Kuru üzüm, pestil, köfter, ceviz,

badem, kavurga, çedene, şemşamer (ay çekirdeği), hele kabak çekirdeği geçer akçe kuru yemişlerimizdi¹⁴.”

Mutfaklardaki bulaşık suyu ile tuvalet suyu birbirine karıştırılmazdı. Günah olacağı korkusuyla bulaşık suları dışarı ayrı bir yere dökülürdü.

Hayatlarda su kuyusu ve havuz olmazdı. Avanos'ta sadece Hikmet Çingi ve Hacıların Abdullah Efendi Evinin bahçesinde su kuyusu vardı.

Evlerdeki mağaralarda bir sarı kızın hayaletinin olduğu çocuklara söylenirdi. Hatta bir gün çocuğunu yalnız başına bırakıp giden bir kadının, çocuğunu dönüşünde Sarı Kızın salladığını gördüğü anlatılınca kimse Besmelesiz mağaralara giremezdi. Yine ses alıcılardan bahsedilirdi. Abdullah Rıza annesinin ses alıcı ile konuşan. bu sebeple sesi giden bir gelinden sık sık bahsettiğini anlatır.

Eski mahallelerde sokaklar dar ve kıvrımlıdır. Yollar, at arabaları ve kağnıların geçebileceği büyüklükteydi. Pek çok sokaktan yüklü bir eşek zor geçerdi. Yer yer çıkmaz sokaklar bulunurdu. Yakın zamana kadar sokak isimleri o sokakta yaşayan ailelerin adını taşırdı. Daha sonra bu sokak adları belediye tarafından kaldırılarak numara verildi. Böylece sokakların tarihi geçmişi unutturularak ruhsuzlaştırıldı¹⁵.

Sokaklarda doğal meyilden dolayı yağmur suları ırmağa doğru akar. Kanalizasyon sistemi olmadığı için yağmur suları açıktan akardı. Sokaklar taşla döşeli olduğu için bu suyun tahliyesi kolay olurdu. Yine dar sokaklar sebebiyle yaya kaldırımı yoktu.

Evlerin sokağa bakan kısımlarında pencere olmaz. Aile mahremiyetini hayatı çevreleyen yüksek duvarlar sağlar.

Mümkün olduğu kadar her evin güneş almasına ve manzarasının kapatılmamasına dikkat edilmiştir. Ancak zaman içinde bu kurala uyulmamış belli yerlerde cepheler kapatılarak bazı evler güneş ve manzara alamaz hale gelmiştir.

¹⁴ Abdullah Demir, Al Gülün Dikeni, Ankara 1994, s. 29-30.

¹⁵ Filiz Kılıç, Mehmet Kılıç, Avanos'a Dair Yazılar 1, Ankara 2016, s. 205

2.TARİHİ AVANOS EVLERİNDE PLAN

Avanos'ta iskan faaliyetleri başlangıçta kaya mağaralara yerleşmekle başladı. Daha sonra bu kaya mağaralar ıslah edilerek daha kullanışlı bir hale getirildi. Kaya mağaraların genellikle ırmak ve vadiyi boydan boya gören bir yamaç üzerine kurulu olması sebebiyle de yeni yapılan evlerde buralarda mevcut yapılara uydurularak yapıldı. Mevcut olana bozmadan, ona uyum sağlama mecburiyeti ve arazinin yapısından kaynaklanan sıkıntılar Avanos evlerinin düzensiz ve kuralsız bir şekilde yapılmasına sebep oldu. Dolayısıyla bu evlerde belli bir plandan bahsetmek zordur. Mehmet Ali Esmer yaptığı çalışmada Avanos tarihi evlerini, planlarına göre iki grupta ele almıştır:

“a) Düzensiz Plan Şemasına Sahip Evler: Bu gruba giren evler dağ yamacındaki mağaraların üzerine yerleşmiş oldukları için düzgün bir plan şemasına sahip değildirler. Birbirlerine yaslanmış görüntüsü veren bu evlerin plan elemanları (mekanlar) yatay ve düşey dizilişlerinde kompleks bir düzen ortaya koyarlar. Ayrıca topoğrafyadan kaynaklanan kademelenmeyle birbirlerinin üstüne bindirilmiş ya da iç içe girmiş durumdadır.

b) Düzenli Plan Şemasına Sahip Evler: Bunların çoğu ırmak kenarında olmak üzere, düz alanda inşa edilmişlerdir. Birinci gruba göre arazinin sağladığı imkanla, düzgün bir plan şemasına ve görüntüye sahiptir.^{16,}

Avanos'ta aile içinde haremlik selamlık yoktu. Aile üyeleri birlikte ortak mekanlarda yaşırdı. Sadece yabancılara karşı kaç göç vardı. Evlerde ibadet için de ayrı bir mekan yoktu. Temiz olan her yerde ibadet edilebilirdi. Erkekler genelde camiye giderek cemaatle namaz kılmayı tercih ederdi.

Kaya damların üzerindeki evler genellikle yığma yapı tarzında inşâ edilmiştir. Odalar geniş ve düzenlidir. Genellikle evin evli oğlu bu odalarda yaşar.

Avanos evlerinde odaya doğrudan girilmez. Kapı genellikle köşelere konur. Bu yapı tarzı odanın daha verimli kullanılmasını sağlamanın yanında oda içinde kapı ilk açıldığında herkesi hemen görmeyi de engeller. Böylelikle odada bulunanlara kapı açıldığında toparlanma fırsatı verir, zaman kazandırır.

Oda kapıları eşiklidir ve içeri doğru açılır. Kapılar bir adam boyundadır. İmalatında çok kaliteli malzeme kullanılmaz. Daha çok kavak ve çamdan yapılır. Bazı kapılarda basit süslemeler vardır. Son yıllarda onarılan bazı evlerde (Halis Balta Örneği) CNC tezgahlardan çıkmış kapılar takılmıştır. Yine bazı kapılar da yağlı boyayla boyanmıştır.

¹⁶ Mehmet Ali Esmer, Avanos'un Eski Türk Evleri, Ankara 1992, s.58

Sofalar ve çardaklar benzer gevler yaparlar. ardak yazın, sofa kışın kullanılır. Sofalar aynı zamanda genel maksatlı kullanılan mekanlardır. İnsanların oturma, uyuma, yemek yeme, toplanma vs. ihtiyaçları için de kullanılacak Şekilde düzenlenir.

Geleneksel Türk kültüründe oturma alanı toprak zemin, yerdir. Gbebe yaŐamda çadırda insanlar yere baėdaŐ kurarak, dizinin birini ayak

altına alarak veya diz üstü otururdu. Yerleşik hayata geçtikten sonra sedirler en yaygın oturma alanları oldular. Genellikle pencere kenarlarına tahtadan ya da topraktan/taştan yapılan sedirlerin üzerine önce hasır, ul sonra halı/kilim serilirdi. Duvarlara halı asılır, sırta ii berdiyle(kamış) doldurulmuŐ halı yastıkları dizilirdi. Halı yastıklarının üzerine hanımların ördüğü iŐlemeler serilirdi. Bu sedirlerin geniŐliėi 75-105 cm. kadardı.

Eğer yere oturulacaksa halı minderlerin üzerine oturulurdu. Yer yaygısı olarak yine hasır, ul onun üzerine kilim veya halı serilirdi. Yerde oturanların ardına da yn yastık ya da berdili halı yastıklar konurdu. Gelen misafirler sedirin en baŐ koŐesine oturtulurdu.

Tafanalarda mutfak görevi görür. Tafanalarda yemek ve içmekle ilgili her türlü iş görülür. Burada bulunan ocak ve tandırda yanan ateş ortamın sıcak olmasını sağlar. Bu sebeple de özellikle kış aylarında tafana ortak yaşam alanı haline gelir. Tafanalarda her türlü mutfak araç gereci bulunur. Tel dolaplarda yiyecekler saklanır, bıçak, kaŐıklar çekmecelere konur. Tepsiler, siniler, su kapları, helkeler, gğmler, ibrikler buradadır. Tencereler, tavalar tafanadadır. Tabak, tava gibi kk mutfak eşyaları terek denilen mutfak raflarına dizilir. Tafanalara bir kapıyla bağlı olan ambarlarda yağ, peynir, pekmez, bakliyat vs. konan küpler bulunurdu. Bugünkü anlamda bir mutfak düzeni tafanalarda yoktu. Evin hanımı kendi alıŐkanlıklarına göre kurduğu mutfak düzeniyle evi çekip çevirirdi. Ocağın hemen üstündeki takalara kibrit, tuz, baharat vs. konurdu.

Yemek ocakta pişirilir, yakacak olarak çalı, ırpı, odun, tezek kullanılırdı. Tandırlarda da ekmek yapmanın yanında yemek yapılır, su ısıtılır. Bulaşık buralarda ısıtılan suyla ayrı kapılarda elle yıkanırdu. Kl en iyi bulaşık yıkama aracıydı.

Yemekler tafanalarda, yerde yenirdi. Ortaya serilen yemek /sofra bezinin üstüne bir kasnak konur, onun üzerine de sini konurdu. Bazı evlerde de tahtadan yapılmış bir sofralık kullanılırdı. Aile yeleri bu sininin/tahtanın etrafına dizilerek ortak tabaktan yemeğini yerdi.

Salnamelerde bölgede ilçe merkezinde gayri müslim olmayan tek yerleşim yerinin Avanos olduğu yazılıdır. Bu görüŐü destekleyen bir başka durumda özellikle Sinasos'ta eski gayri müslim evlerinin çoğunda bulunan ve ibadet edilen ikona odalarına Avanos eski evlerinde hiç rastlamadık.

3.TARİHİ AVANOS EVLERİNİN BÖLÜMLERİ

1.Hayat

Ev ile cümle kapısı arasındaki bölüme hayat denir. Bir anlamda hayat evin bahçesidir. Evlerin mahremiyetini ve emniyetini sağlamak maksadıyla yüksek duvarlarla çevrilir. Avanos evlerinde özellikle yaz aylarında hayat önemli bir yaşam alanıdır. Hayatlar aynı zamanda eve giren canlıların ve diğer eşyaların ilk indirildiği ya da son yüklendiği yerdir. Genellikle hayatlar küçüktür. Belli bir düzeni yoktur. Dar olduğu için bahçe yapmaya müsait olmamasına rağmen bazı evlerde çiçekler ve bir adet asma hayatta bulunur. Postacı Hikmet ve Hacıların Abdullah Konağı dışında hayatlarda su kuyusu ve çeşme bulunmaz. Evlere şebeke suyunun verilmesinden sonra hayatlarda bir çeşme ve altında bir su oluğu yapılmaya başlanmıştır.

Hayatın bir kenarında ata, eşeğe binmek için binek taşı genellikle olurdu. Hayvanı yularından bağlamak içinde ya demir bir halka duvara çakılır ya da kaya oyularak bir delik açılır. Evin su ihtiyacını gören testiler ve su küpleri bazı evlerde hayatın bir köşesine, testilik denen bölüme konurdu. Tozdan ve diğer etmenlerden kirlenmesini engellemek için üzerine örtü örtülürdü.

Yaz aylarında hayatları geniş olan aileler ıstarını hayata çıkararak halıyı burada dokurdu.

2.Çardak

Eski Avanos evlerinde çardak daha çok yazlık mutfak şeklinde kullanılan mekanlardır. Bu mekan genellikle hayata açılır. Kapıları olmaz. Burada tandır, ocak ve duvarda takalar bulunmaktadır. Çardaklarda tandır dumanı genellikle dik bacalarla dışarı atılır. Zeminleri taş ya da topraktır. Kaya damlarda çatısı kemerli tonozlarla örtülüdür. Sonradan yapılan evlerde ahşap üzerine kiremit giydirilmiştir. Yazın halı ıstarı çardakta kışın sufada dururdu.

3.Tafana

Tafana evin mutfak kısmıdır. Çardak yazın mutfak görevi görürken tafana daha çok soğuk havalarda mutfak olarak kullanılır. Yapı olarak daha çok evin hayata açılan zemin kısmında yer alan kaya damlarda tafanalar bulunur. Yapı ve fonksiyon olarak çardakla benzer özellikler taşır. Ortadaki tandır sadece ekmek yapmaya ya da yemek yapmaya yaramaz. Buradan kışın insanlar ısınmak için de istifade ederler. Duvarlarda takalar, ev eşyalarının ve yiyeceklerin bulunduğu dolap nişleri ve lamba konan çırabballar vardır. Tandır dumanını tahliye etmek için

dik beceler tandırın tam üzerine açılırdı. Kapı üzerine açılan küçük bir pencere ile ışık alması sağlanırdı.

4.Kayıt Damı

“Kayıt” kelimesi Avanos’ta yiyecek, içeceklerle verilen genel addır. Kayıt damları tafaşaya bir kapı ile bağlı olan genelde kaya damdan yapılmış küçük odacıklara verilen addır. Kayıt damları yiyeceklerin bozulmadan uzun süre saklanabilmesi için genellikle güneş görmeyen taraflar sečilirdi.

5.Hevenk Damı

Genellikle kayıt damına bağlantılı olarak yapılan bu kaya damlarda kışın yenmek üzere taze üzümler salkımlarıyla bir çalı dalına asılarak bekletilirdi. Kaya damın nemi ve uygun sıcaklığı üzümlerin uzun süre taze olarak saklanmasını sağladı. Yine bazı armut türleri de aynı usulle saplarından ipe bir çalı dalına bağlanarak buralarda bekletilirdi. Son yıllarda yaşanan küresel ısınma sebebiyle eskisi gibi hevenk damlarında meyve saklanamamaktadır.

6.Aralık

Hayattan evin içine girilince içeriye doğru uzanan koridora aralık denir. Evin diğer mekanları bu aralık üzerindedir. Üst kata çıkılmasını sağlayan merdivenler genellikle aralık sonunda olur. Hemen hemen her evde bulunan kaya damların başlangıç noktaları da aralığa bağlıdır.

7.Sufa ve Kemer Sufa

Sufa (sofa) hayattan tafaşaya bağlanan mekanlardır. Kışın gündelik yaşamın tamamı burada geçer. Bu sebeple buralara kış odası da denir. Gelen misafirler de burada ağırlanır. Üzerleri genellikle kemerle kapatıldığı için kemer sufa da denir. Duvarlarda takalar, yüklük nişleri ve banyo bulunur. Genellikle tafanadan geçilerek sufaya girilir. Ancak bazı evlerde tafana ve sufa hayat içinde ayrı kapılardan girilen bağımsız bölümler olarak yapılmıştır.

8.Divanhane

Üst katlarda odaların bağlandığı ara bölmeye divanhane denir. Aşağıda aralıktan başlayan merdivenler yukarıda divanhane biter. Balkon kapıları dışarıya divanhane denir. Yanlarda bulunan pencerelerden ışık alır. Burada bulunan ahşap ya da taş sedirler halı ve kilimle kaplanır, berdi halı yastıklarla döşenirdi. Buralar kışın mangalla ısıtılırdı. Kahve ve kahve pişirme malzemelerini saklamak için bir dolap olurdu. Daha çok eve gelen erkek misafirler burada ağırlanırdı. Daha sonra buralarda soba da yakılmaya başlandı. Üst katların

aydınlatılması için çırabbalar konurdu. Buraya konan lambalar küçük bir pencere ile yandaki köşk odaları da aydınlatırdı. Balkon kapıları divanhanelerden açılırdı.

9.Köşk Oda

Divanhanenin sağında ve solunda bulunan odalara köşk oda denir. Köşk odalarda genellikle evin evli erkek çocukları kalırlar. Burası diğer odalara göre daha büyük ve iyi döşenmiştir. Evli çiftin tek mahrem alanı bu odadır. Bu odalarda uygun bir yere mutlaka banyo yapmaya yarayan çağlık/hamam/banyolar ve oturmak için sedir olurdu.

Bazı aileler de aşağıdaki sufayı kış aylarında kullanırken divanhane ve köşk odayı yazın kullanmaktadır. Bu sebeple de buralara yazlık oda da denilmektedir.

10.Yıldız Köşkü

Avanos'ta "bazı konakların en üstünde manzaraya hakim bir oda görülmektedir. Yıldız Köşkü denilen bu odaya divanhanede bulunan bir merdivenle çıkılmaktadır. Yıldız Köşkü'ne aynı zamanda sineklik köşkü de denmektedir.¹⁷"

10.Erkek Odası

Özellikle büyük konaklarda konak sahibinin misafirlerini ağırladığı, ikramda bulunup, sohbet ettikleri odalara verilen addır. Bu odaların ayrı kapısı olurdu ve diğer evle bağlantısı olmazdı. Bazı konaklarda ev sahibinin bir odası ile erkekler odasının arasında pencere bulunurdu. Misafirler buradan verilen yemekleri yerlerdi. Çay, kahve vs. ise erkekler odasındaki dolapta bulunan düzenekle kendileri tarafından yapılırdı. Yabancı yatılı erkek misafirler de burada yatar kalkarlardı. Diğer günlerde konak sahibi burayı mahalle odası olarak da kullanırdı. Bu odalar genellikle hayata açılan kapıdan işlerdi.

11.Hamamlık(Yunak)

Hamamlık eskiden odalarda olurdu. Evlerde banyo adı altında müstakil bir bölüm yoktu. Giriş katlarındaki odalarda genellikle kayadan oyma bir bölüm hamam olarak kullanılırdı. Kaya dam olmayan yerlerde yine odaya uydurulmuş küçük banyolar vardı.

Avanos'ta eskiden aileler birlikte yaşardı. Evlenen her erkek çocuk ayrı bir eve çıkmaz anne ve babasının yanında yaşamaya devam ederdi. Gündelik yaşam ortak alanlarda geçerken ailenin evli erkekleri eşleriyle birlikte kendilerine verilen köşk odalarda yatar, kalkardı. Sadece bu odalar onların özel yaşam alanlarıydı. Bu odalarda yatak dışında birkaç taka,

¹⁷ Mehmet Ali Esmer, Avanos'un Eski Türk Evleri, Ankara 1992, s.24

yüklük ve banyo bulunurdu. Banyoya çağlık ve hamam da denirdi. Her aile banyosunu kendisine tahsis edilen odalardaki banyolarda yapardı. Burada kullanılan su ocakta, tandırda, sobada vs. ısıtılır, dışardan taşınarak getirilirdi.

Banyoların belli bir planı, şekli yoktu. Odanın durumuna göre hemen yapıya uydurulurdu. Eski Avanos evlerinde açıkta duran birkaç örneğini görsek de banyolar genellikle bir duvar dolabının ya da yüküğün içine/altına, bazan da duvardaki dolabın arkasına saklanırdı. Bazı evlerde de banyo üzerine konulan tahtaların üzerine serilen halı yada kilimle kapatılır, ihtiyaç olunca açılırdı. Bu banyoların pis suyu bahçeye veya sokağa akardı. Ancak bazı evlerde banyonun pis su giderinin olmadığı, alt tarafa konulan teneke, küp vs. kaplara dolan pis suyun daha sonra elle boşaltıldığı örnekler de görülmektedir.

12.Pabuçluk

Hayattan aralığa girilince genellikle ayakkabılar çıkarılır, bir tarafa dizilirdi. Bu bölüme ayakkabılık/pabuçluk denirdi. Ayrıca bazı evlerde hayvanlar evin aralığından geçerek kaya damlarda bulunan ahırlara geçmesi gerekirdi. Bu tip evlerde divanhane ve köşk oda girişlerinde bulunan ayakkabı çıkarılan bölüme pabuçluk denirdi. Pabuçlukta ayakkabılarını çıkaranlar hafif yükseltilmiş ve halı kilim serilmiş seki diye tabir edilen tahta tabanlı bölmeye geçerlerdi. Ayakkabılık ile seki arasında bazı evlerde tahta korkuluklar bulunurken bazıları da açıktır.

13.Dambaşı

Dambaşı evin açık alanıdır. Genellikle hayattan bir merdiven vasıtasıyla tavanın damına çıkılır. Buralarda yazın meyve ve hamur işleri kurutulur. Bazı yerlerde arazinin meybinden yararlanılarak doğrudan bu alana çıkılır.

14.Ahır

Ahır evin en altında bulunan kaya mağaralarda bulunur. Ahır ve ambarların kapıları hayata açılır. Genellikle cümle kapısından girip çıkan hayvanlar için bazı evlerde ayrı kapı vardır. Yine bazı evlerde aralıktan geçen hayvanlar dip tarafta bucak denilen kaya dam ahırlara girer. Hayvanlar ahırda ayrı ayrı bölümlere konur, bazıları diğerlerine zarar vermemesi için bağlanırdı. Hayvanların yemleri takalara dökülür, içme suları çeşmeden getirilirdi. Zaman zaman hayvanların kaldığı ahırın altı temizlenir, kuruluk denen kül, saman karışı tabana dökülürdü.

15.Ahır Damı:

Buraya ahır sekisi ya da ahır odası da denirdi. Eskiden ısınmanın zor, kışların ağır geçtiği zamanlarda insanlar hayvanların sıcaklığından istifade etmek amacıyla hayvan ahırlarının yakınında/yanında kendilerine bu tür yaşam alanları oluşturmuşlardır. Büyükçe bir ahırın yarısı hayvanlara ayrılırken diğer yarısı insanlar için yaşam alanı olurdu. Ahır sekilerinde en dipte en yaşlılar sonra orta yaşlılar en uçta ise gençler otururdu. Gençler aynı zamanda misafirlere hizmet ederdi.

Ahır damı denen bu odalar hayata bakar ve küçük bir pencereyle aydınlanırdı. Bu pencere aynı zamanda havalandırma için de kullanılırdı. Ahır odaları, ahırlardan birkaç basamak yukarıda yapılarak hayvanlarla kısmen de olsa temas kesilirdi. Hayvanların bulunduğu bölüm ile seki arasında bir şey yoktu. Bazılarında tahta ile ayrılırdı. Ancak hayvanların kokusu yine de rahatsız ederdi. Ayrıca ahırlarda yaşayan bit, pire gibi haşerat insanları da rahat bırakmazdı.

Buralar genellikle mangal ya da seyyar ocakla ısınırdı. Avanos'ta ahır damında her zaman oturulmazdı. Eskiden çok fakir insanların kışı ahır damında oturarak geçirdiği anlatılır. Zaten her evde de ahır damı yoktur. En iyi ahır damı "Tarlacılar" denilen ailedeydi. Halk arasında "oturduğu ahır sekisi, çığırdığı İstanbul türküsü" sözü yaygın olarak söylenirdi.

15.Ambar

Ambarlar da evin en altında bulunur, kapısı hayata açılırdı. Ambarlara hububat, mercimek, nohut vs. yanında meyve de konurdu. Zahirre ambarı olan kullanılan bazı kaya damların üzerinde hayat içinde bir delik açılır. Buğday arpa saman bu delikten aşağıya dökülürdü.

16.Samanlık

Hayvanların kışın yiyeceklerinin konulduğu samanlıklar da kaya damlarda olurdu. Buraya da malzemeler hayatta bulunan deliklerden dökülerek istif edilirdi.

17.Saçmalık

Samanlıkların bir bölümü duvarla ya da tahta engelle ayrılarak saçmalık denilen bölüm yapılırdı. Saçmalık denilen bölüme kışın tandırda ve fırında yakılacak gazeller ve çalı, çırpı tabir edilen yakacaklar konurdu.(TEZEK NEREYE KONURDU)

18.Şirahna

Üzümün sıkılarak/çiğnenerek suyunun çıkarılması için kaya oyularak yapılan havuzlara şirahna denir. Bu şirahane kelimesinin halk dilinde aldığı şekildir. Şirahnalar daha önceleri tafananın içindeyken daha sonra evin ayrı bir bölümü haline gelmiştir. Sonradan yapılan bazı konakların hayatlarının bir kenarına şirahnalar yapılmıştır. Şirahnanın alt kısmına “bolum” denen küçük havuzlar yapılarak üzüm suyu burada biriktirilirdi. Daha sonraları bolum havuzlarına büyük küpler konarak üzüm şırası bu küplerde biriktirmeye başlandı.

19.Hela

Tarihi Avanos evlerinin hiç birinde içerde hela yoktur. Helalar daima cümle kapısından hayata girilince sağ tarafta olurdu. Daha sonra yapılan konakların bazılarında her kata birer tuvalet yapılan örnekleri de vardır. Helaların hiç birinde kanalizasyon bağlantısı olmadığı için domuzluk denen pislik çukurunun kolay boşaltılabilmesi için evin sokağa bakan kısmında yapılmaya gayret edilirdi.

4.TARİHİ AVANOS EVLERİNDE YAPI ELEMANLARI

A.Dış Yapı Elemanları

1.Kapılar:

a.Cümle Kapıları

Cümle kapıları hayata açılırdı. Genellikle iki kanatlı olurdu. Yüklü bir hayvanın açıldığında girebileceği büyüklükte ve yükseklikte olmasına dikkat edilirdi. Eskiden deve bulunan evlerde yüklü bir devenin girebileceği yükseklikte cümle kapıları olurdu. Kağrı veya at arabasının girebileceği büyüklükte cümle kapıları da vardı. Cümle kapılarında kanatlardan birisi küçük diğeri daha büyük olurdu. Küçük kanadın arkasında demirden bir dayanak bulunurdu. Kapının açık kalması gerektiği zamanlarda bu demir dayanak duvardaki çengele tutturulurdu. Her iki kanadın eşit büyüklükte olduğu kapı örnekleri de vardır.

Cümle kapılarının dışı kesme taşlarla çerçeveye alınır, bazılarının üst kısmında tek parçalı bir süslemeli taş konurdu. Bazılarında da yine besmele ve binanın yapılış tarihini gösteren bir kitabe bulunurdu.

Daha küçük ve arsanın uygun olmadığı yerlerde cümle kapıları evin önündeki dar açıklığa açılırdı. Cümle kapılarında mutlaka bir tokmak bulunurdu. Genellikle metalden yapılan bu tokmalara vurularak dışardan gelen kişi ev sahibine geldiğini haber verirdi. Bu kapıların üzerinde bulunan kilitler firek denilen anahtarlarla açılıp kapanırdı. Kapıların ardında genellikle tahtadan yapılmış büyük sürgüler bulunurdu. Bazı cümle kapılarının yanında evin kedi, köpeği ve tavukların girip çıkması için küçük bir delik olurdu. Gündüz açılan bu delik akşam bir taşla kapatılırdı.

b.Diğer Kapılar:

Kapılar genelde ahşaptan ve sade yapılırdı. Bazı konaklarda süslemeli kapı örneklerine rastlıyoruz. Bu kapıların üzerinde basit bir kilit sistemi görüyoruz. İçerden sürgü ile kapatılan kapılar dışardan bir mandal yardımı ile açılmaktadır. Son zamanlarda eski evlerin bazılarında ahşap kapının sökülerek yerine demirden yapılmış kapı takıldığını da görüyoruz. Kapıların da binanın durumuna uygun olarak yapıldığını, değişik büyüklükte olduğunu görüyoruz.

2.Pencereler

Hayatta bulunan odalarda ve kaya damlarda havalandırma ve aydınlatma için kullanılan küçük menfez yada pencereler vardı. İç kapının üstünde de mutlaka bir aydınlatma penceresi olurdu. Üst katlarda ikili, üçlü ya da dördü olarak yapılmış yukardan aşağıya doğru dikdörtgen şeklinde yapılan pencereler bulunurdu. Pencerelerin dış çerçevesinin bitki motifleri ve geometrik süslerle bezenmesine özen gösterilirdi. Pek çok pencerede korunma amaçlı demir kullanılmıştır.

Çok yaygın olarak kullanılan bir başka pencere sistemi de iç pencerelerdir. Bu pencereler genellikle ışıktan istifade etmek ve hayatla bağlantısı olmayan yerleri havalandırmak maksadıyla yapılmıştır. Belli bir formu olmayıp mekanın durumuna göre yapılmıştır.

3.Balkonlar

Avanos tarihi evlerinde balkonların bugünkü anlamda fonksiyonel olarak kullanıldığını söylemek zordur. Balkonlar evlerde daha çok estetik amaçlarla kullanılmışlardır. Genellikle evin üst katında divanhanelerin hayata bakan cephelerinde ve bazı evlerin yıldız köşkü denilen bölümlerinde balkonlar vardır. ”Cephelerde dışa açılan balkonlar kuruluş itibariyle beş gruba ayrılmaktadır. Bunların bazıları demir profilden ibaret eli böğründeler üzerine ahşap kirişlemelidir. Bir kısmında ahşap kirişleme profilli konsollar üzerine yerleştirilmiştir. Bazılarında ise balkon da duvardan taşan profilli bir konsol üzerine kurulmuştur. Son olarak da yalnız tek örnekte balkon kargir revak üzerinde yer almaktadır. Bu dört grubun pek çoğunda ahşap korkuluklar kullanılmıştır. Balkonların üzerleri beşik veya sundurma çatıyla kapatılmıştır¹⁸.” Avanos’ta Gülahmetlerin Yaşarın Evi’nde gömme balkon vardır.

4.Cumba

Bazı tarihi Avanos evlerinde, pencere hizasından sokağa doğru çıkmalar vardır.” Cephelerin en önemli ögesini oluşturan cumbalar tek çıkmalı, köşe çıkmalı ve kat çıkmalı olarak düzenlenmişlerdir. Kimi evlerde katları birbirinden ayırmak için yapılmış profilli kornişlerin üzerine oturtulmuştur. Bu cumbaların dışa doğru olan taşkınlıkları 0.20-0.70 m. arasında değişmektedir¹⁹.”

5.Çatılar

Eskiden bütün Anadolu’da olduğu gibi Avanos evleri düz dam şeklindeydi. Damın üzerine serilen çorak toprak loğ taşı (yuvak) ile sıkıştırılarak sızdırmazlık sağlanmaya çalışılırdı. Daha

¹⁸ Mehmet Ali Esmer, Avanos’un Eski Türk Evleri, Ankara 1992, s.30

¹⁹ Mehmet Ali Esmer, Avanos’un Eski Türk Evleri, Ankara 1992, s.30

sonra başlayan çatı kaplama işi evlerin durumuna göre uydurulmuştur. ”Düz dam üzerine oturtma, beşik veya kırma olarak düzenlenen çatıların üzeri alaturka kiremitle kaplıdır. Sadece dambaşı denilen ve üzeri kullanılan damların üstü ayrıca çatı ile örtülmemiştir. Üstleri çatıyla kaplı evlerin saçakları oldukça küçüktür ve süsleme açısından belli bir önem taşımazlar²⁰.”

B.İç Yapı Elemanları

1.Merdivenler

Tarihi Avanos evlerinde de merdivenler evin durumuna göre yapılmıştır. Aralıktan divanhaneye merdivenle çıkılırdı. Yine divanhaneden yıldız köşküne merdivenle çıkılırdı. Merdivenler kaya damın izin verdiği şekliyle bazan daralarak bazan da genişler. Dönüşün keskin olduğu yerlerde sahanlık konularak mekan yumuşatılır. Bu merdivenler zemin doldurularak yapılırdı. Daha sonra yapılan konaklarda kesme taştan merdivenler belli bir simetri içinde yapılmıştır. Bu merdivenlerin başında geometrik süslemeler de görülür. Merdivenler genellikle içeriden yapılırdı. Başlangıçta tek bir ev iken miras ya da başka sebeplerle bölünen evlerde dışarıdan yapılmış merdivenlere de rastlıyoruz. Bazı hayatların köşelerinde yamaca doğru yapılmış merdivenler de vardır. Bazı evlerde tahta merdivenler de vardır.

2.Tavan Kaplamaları

Bazı evlerin özellikle divanhane ve köşk odaların tavanlarında iyice kurutulmuş kavak ağacından doğranmış kapak tahtaları kullanılmıştır. Bu süslü kaplamaları bazı balkonlarda da görüyoruz. Genellikle tahta aralarında ince çıtalar vardır. Bazı evlerde ise uzun merteklerin üzerine kamış serilerek, kil ve saman karışımı bir toprak dökülerek kapatılmıştır. Düz tavanların yanısıra çıtalarla simetrik desenler oluşturulan ve ortasına süslü bir göbek konan tavanlar da vardır. Pek çok tavan kaplaması daha sonra yeşil ya da kahverengi yağlı boya ile boyanmıştır.

3.Döşemeler

Divanhane ve köşk odalarında zemin tahta kaplıdır. Kayadan oyularak yapılan bölümlerde zeminin düzeltilmesiyle kendi doğal haliyle kullanılır. Diğer taraflarda taş ya da sıkıştırılmış toprak kullanılırdı.

4.Duvarlar

²⁰ Mehmet Ali Esmir, Avanos'un Eski Türk Evleri, Ankara 1992, s.32

Binalar genellikle kesme taştan yapıldığı için sıcağa ve soğuğa karşı doğal yalıtımlı olurdu. Ancak kisir taşının çabuk erimesi sebebiyle hızlı bir doğal tahribat söz konusuydu. Binalar o zamanlar yığma usulle yapıldığı için binayı taşıyan ana duvarlar daha kalın, içerilerin bölünmesi için kullanılan duvarlar daha ince olurdu. "Dolgu duvarların kalınlığı 0.20/0.30 m. arasında, taşıyıcı duvarların kalınlığı ise 0.50/1.50 m. arasında değişmektedir²¹."

5.Sekiler

Özellikle kaya damlarda araziden çeşitli şekillerde istifade etmek için kayalar belirli yükseltiler yapılarak oyulur. Bu yükseltiler sayesinde hem mekan genişler hem de eşya koymak için yer açılır. Bu yükseltilerin genel adı sekidir. Sekilere yerine göre ayakkabılar, su testileri ve küpleri, yiyecek, içecek küpleri, tabak, çanak, halı, kilim, yorgan vs. konur. Bazan da ev sahipleri için sekiler oturma alanı olarak düzenlenir.

6.Sedirler

Sedirler odalar başta olmak üzere evin uygun yerlerinde oturmak maksadıyla yapılan ahşap ya da taştan yükseltilerdir. Genellikle pencere önüne yapılır. L şeklinde yapılanları da vardır. Bazı sedirlerin içi boşaltılar yüklük şeklinde de kullanılmıştır. Bazı yüklüklerde de gizli dolaplar kasa görevi görmüştür. "Yükseklikleri 0.30/0.50 m. genişlikleri 0.50/0.90 m. arasında değişirdi²²."

7.Duvar Nişleri

Kayadan oyma evlerin yaşam alanlarında kullanılmak üzere değişik büyüklükte ve şekillerde duvar oymaları yapılagelmiştir. Bunlar ebatları, yapıldıkları yer ve kullanım şekline göre çeşitli adlarla anılmıştır:

a.Taka nişleri: Kemer biçiminde ve düz olarak yapılan küçük dolaplardır. Genellikle kapaksızdır ancak bazı evlerde iki kenarına çakılan bir perde ile kapatılır. Bazılarının kenarlarında süslemeler vardır. Hayvanların yem yemesi için de ahırlarda takalar vardır.

b.Dolap nişleri: Taka nişlerine oranla daha büyüktür. Eşya koymaya yarayan dolaplardır. Kaya içine oyulan dolapların çerçevesi rafları ve kapakları ahşaptan olurdu. Bu dolapların bazılarının üzerinde kilit bulunur, değerli eşyalar burada saklanırdı. Bazı dolapların altında açık bir göz bulunurdu. Bu rafta yine eşya koymada kullanılırdı. Dolap kapakları genellikle

²¹ Mehmet Ali Esmer, Avanos'un Eski Türk Evleri, Ankara 1992, s.33

²² Mehmet Ali Esmer, Avanos'un Eski Türk Evleri, Ankara 1992, s.34

tahta kurusuna ve diğerk haşarata dayanıklı sedir, katran ağacı ve çamdan yapılırdı. İyi kurutulmuş kavak ağacından biçilmiş tahtalar da ucuz olduğu için kullanılırdı. Dolap kapakları son yıllarda yağlı boya ile boyanmaya başlasa da bazı orijinal dolap kapaklarında çiçek ve manzara motifleri de görülür. Yine bu kapakların bazılarında oyma şeklinde yapılmış geometrik motifler de vardır. Bazı dolapların kapalı kısımlarının altında bir raflık açık göz vardır.

c.Yüklük: Evlerdeki yatak, yorgan, halı gibi ağır, büyük eşyalar duvarda yapılan yüklüklere konurdu. Bunlar kemerli olduğu gibi düz olanları da vardı. Kemerli olanların önü kapaksız, açıkken düz olanların önünde ahşaptan kapak olurdu. Bu kapaklarda genelde haşarata dayanıklı ağaçlardan yapılırdı. Bazı yüklük kapıları sade iken bazılarında geometrik süslemeler görülmektedir. Bazı evlerde sonradan yapılan ahşap yüklüklerin içi tamamen banyo haline getirilmiştir. Bazı evlerde yüklüklerin yanında kapaklı dolap nişleri de simetrik olarak vardır.

d.Medine nişi: Genellikle dikdörtgen olarak yapılan Medine nişlerinin önünde geometrik desenler ve cami silüeti yarım dekoratif çerçeveler olurdu. İçlerindeki rafa lamba, kitap, bardak vs. konurdu. İki ve üç raflı olanları vardır.

e.Çırabba: Özellikle gaz lambası, kandil, idare, mum gibi aydınlatma araçlarını koymak üzere yaklaşık 1.5/2 m. Yukarıya odaların uygun yerlerine çırabba denilen taştan küçük raflar yapılırdı. Bazan ışıktan her iki tarafın da istifade etmesi için ortaya açılan küçük cam pencerenin önüne çırabballar konurdu.

Ahırlarda, kaya damlarda kandil ya da idare lambasını koymak üzere küçük oyuklar da yapılırdı. Bunlara da kandil gözü/lamba gözü denirdi.

Çok yaygın olmamakla beraber ayna ya da çiçek koymak üzere kayalara çıkıntılar oyularak eşyalar buraya konurdu.

8.İsınma, ateş yakma yerleri

a.Ocak: Ocak özellikle tafana ve hayatta bulunurdu. Buralarda her türlü yemek ocakta pişer, sıcak su ihtiyacı karşılanırdı. Bu sebeple de hemen hemen hiç sönmezdi. Ocaklar genellikle kaya damlar oyularak yapılırdı.

b.Şömine: Son yıllarda bazı evlerde kayadan oyularak yapılmış, şömine-ocak karışımı yapılar görülmeye başlandı. Dekoratif olması yanında genellikle ısınma amaçlı yapılan bu yapıların kenarları geometrik desenler ve bitki motifleriyle süslenirdi.

c.Tandır: Avanos evlerinde tandır sadece ekmek yapmak için kullanılmaz. Yemek pişirmek, su ısıtmak ve ısınma amaçlı da yapılırdı. Tandırın kûle denilen havalandırma deliği mutlaka açık tutularak hava girmesi sağlanırdı. Genellikle tafana ve çardakta bulunan tandır yere gömülü olduğu için dumanı tahliye edecek ayrı bir bacası olmazdı. Bu sebeple de dumanı genellikle odanın içine dağılır ve tavanı karartırdı. Bazı evlerde tandırın hemen üstünde “dik bece” denilen havalandırma delikleri açılarak duman tahliye edilirdi.

d.Soba: Soba ısınma aracı olarak Avanos evlerine Cumhuriyetin ilanından sonra girmiştir. Fedaizade Ahmet Efendi Avanos’a sobayı İstanbul’dan ilk getiren insandır²³. Evlerde baca olmaması, soba borularının duvar doğrudan delinerek dışarı verilmesi de yine sobanın Avanos’a sonradan geldiğinin delilidir.

10.Raflar(Sergen)

Sergenler tafana, çardak gibi mutfak eşyalarının olduğu yerlerde duvara yapılırdı. Genellikle iyi kurutulmuş kavak ağacı duvara düz bir şekilde uzatılır, kenarına da bir tahta çakılırdı. Ev eşyaları, yiyecekler buralara konarak muhafaza edilirdi. Raflar genellikle düz ya da L şeklinde olurdu. Ayrıca rafların ön tahtasının üstüne ince süslemeli tahtalar da konurdu. Evlerde bazı odalarda da değişik amaçlarla kullanılmak üzere genellikle L şeklinde süslü raflar bulunurdu.

11.Tel Dolap: Yiyecek ve içecekleri fare ve diğer haşarattan korumak amacıyla yapılan dolaplar evlerde özellikle tavanada yaygın olarak kullanılırdı. Dolapların gövdesi ağaçtan yapılırdı. Kapaklarına takılan tel dolayısıyla tel dolap diye adlandırılırdı. Buzdolaplarının yaygınlaşmasıyla tel dolaplar kullanılmamaya başlandı.

11.Çörten:

Özellikle dam başında biriken yağmur ya da kar sularını tahliye etmek üzere taştan, topraktan yada ağaçtan yapılmış çörtenler yapılırdı.

12.Bina kitabeleri :

Binanın yapılış tarihi, yapan usta gibi bilgileri üzerinde taşıyan taşları binaların ön cephelerine koymak adettendi. Bu taşlarda genellikle dualar ve iyi dilek temennileri de bulunurdu. Avanos’un tarihi evlerinde bugün pek çoğu tahrip olmuş ya da kaybolmuş olsa da bu tip bina kitabeleri

vardır.

²³ Filiz Kılıç, Mehmet Kılıç, Avanos’a Dair Yazılar2, Ankara 2017, s. 283

5.TARİHİ AVANOS EVLERİNDE CEPHE DÜZENİ

Avanos'un tarihi evlerinde yerleşim alanından kaynaklanan sıkıntılar binaların cephe düzenini de etkilemiştir. Türk evlerinde eskiden beri evlerin sokağa bakan kısımlarına daha çok önem verilmiştir. Sokağa bakan kısım, evin güzelliğini, ev sahibinin itibarını, zenginliğini göstermesi açısından da önemliydi.

”Avanos'un eski evlerinde sokağa bakan cepheler önem kazanmıştır. Şayet sokağa bakan cephe yoksa, hayata bakan cepheler önem kazanır. Genellikle iki katlı olan evlerin tek ve üç katlılarına da nadiren rastlanır. Kimi zaman bodrumla yarım kat yükseltelen evlerde bir buçuk veya iki buçuk kat görünüşü elde edilmiştir. Cephelerde çoğunluk simetri hakimdir. Cepheleri sokağa bakan evlerin alt katları, Müslüman Türk insanının mahremiyet anlayışına uygun olarak sağır tutulmuştur. Ancak hayatı olmayan evlerin cümle kapıları sokağa bakan cephenin alt katına ve çoğu zaman da orta aks üzerine yapılmıştır. Böyle düzenlenmiş cümle kapılarının hemen hemen tamamı ahşap çift kanatlıdır. Etrafı çeşitli motif ve profillerle çevrilmiş olan bu açıklıkların bazılarının üzerinde evin yapıldığı tarihi bildiren kitabe mevcuttur. Kapı açıklıkları üzerine gelen lentolar, yarım daire, basık, dilimli kemer veya düz dilimli ve profilli lento şeklindedir. Bu istisna olarak Kayıkçılar Konağının sokağa bakan cephesindeki cümle kapısı, orta aksta, sivri tonozlu bir eyvan içine alınmıştır. Sokağa bakma imkanı olmayan evlerin ana kapıları, hayata bakan cephesinin alt kat ortasında yer alır. Hayatı çerçeveleyen duvarların yüksek olması nedeni ile de bu kapıların her iki yanında kemer sufalara açılan tek veya ikili-üçlü gruplar halinde pencereler vardır. Çoğu zaman ana kapı üzerinde aralığı aydınlatan küçük bir pencere görülür. Cephesi hayata bakan bazı evlerin alt katında bir, iki veya üç adet sivri tonozlu eyvan görülmektedir. Bu eyvanların arkalarında buldukları mekana göre isimlendirilirler. (Tafana önü, aralık önü, sufa önü gibi-Yaşar Şibik evi örneği) Eyvanların arkasında bulunan mekanlarla ilişkisini sağlayan kapı ve pencereler bu cepheyi oldukça zenginleştirmektedir. Bazı evlerde kısıtlayıcı ve zorlayıcı nedenlerden dolayı üst kata çıkışı sağlayan merdiven dışarda yapılmıştır. Böylece bu merdivenler sanki cephe elemanıymış gibi karşımıza çıkmaktadır²⁴.”

6.TARİHİ AVANOS EVLERİNDE SÜSLEME

²⁴ Mehmet Ali Esmer, Avanos'un Eski Türk Evleri, Ankara 1992, s. 40

Dış Mekan Süslemeleri

Kapadokya bölgesinde yapılan evlerin tamamına yakını gayr-i müslim taş ustaları tarafından yapılırdı ki bunların çoğu Rum'du. Bu ustaların büyük kısmının Karadeniz tarafından o günkü adıyla Pontus'tan geldiği söylenir. Bu bölgeden gelen taş ustaları Ürgüp'te bulunan bir Rum taş kahyası tarafından sevk ve idare edilirdi. Bu ustaları çok iyi tanıyan kahya işin niteliğine göre görev taksimatı yapardı. Bu kahyanın yaptığı iş bölümüne göre çalışan ustalar işlerinden kazandıkları paranın bir kısmını bu kahyaya verirlerdi. Taş ustalarının bazıları taşları kullanarak yığma bina yaparken bazıları da külünge kayaları kazarak bugün kaya dam denen türde yerler, su kanalları, sarnıçlar ve su bendleri vs. yaparlardı. Bölgede işlenebilir türden kaya/taşın bol olması ve yapılan binaların iklime, halkın yaşam koşullarına uygun olması sebebiyle bu tür binalar tercih edilirdi.

Genellikle usta çırak geleneğiyle yetişen bu sanatkarların Kapadokya Bölgesinde yarattığı geleneksel taş üslûbu hemen kendini belli eder. Büyük mübadeleden sonra Rum ustaları Anadolu'dan ayrılınca bu ustaların yanında çalışan Türkler de taş işlerinde çalışmaya başladılar. Onların yaptığı evlerde de Rum ustaların yaptığı süsleme geleneğinin devam ettiğini görüyoruz. Geleneksel Rum kültür öğeleri, mitolojisi ve Hristiyan teolojisi ile beslenerek ortaya çıkan bu taş işleme sanatı zamanla yerli Müslüman, Türk zevk ve kültüründen de öğeleri almıştır. Türk ustalar tarafından yapılan süslemelerin daha sade ve acemice olduğunu da söyleyebiliriz. Bazı Müslüman mezarlıklarındaki mezar taşları üzerinde de aynı motifleri görebiliyoruz.**(AYHAN KÖYÜ ESKİ MEZARLIĞINDAKİ TAŞ)**

Binaların dış cephelerine, kapı ve pencere üstlerine ve kenarlarına bir takım motifler belli bir düzen içinde taşla işlenerek yerleştirilirdi. "Dışarıda yapılan taş tezyinat da cephelerde yer alan kapı ve pencere sövelerinde, balkon ve üst kat konsollarında kat ayırımını vurgulayan kornişlerde, saçak silmelerinde ve eyvan önüne gelen açıklıklarda görülmektedir. Buralarda kullanılan süslemeler bir kısım evlerde düz veya profilli silme şeklindedir. Bazı evlerde ise bu silmelerin yanında yoğun bir şekilde bitkisel ve geometrik bezemelerin de yapıldığı görülmektedir²⁵." Genellikle kat ayırımına topluca yapılan bu motifler en dikkate değerleri olup, bunlara "kat ayırımı kabartmaları/motifleri²⁶" denir. Bu tür motiflere zemin kat üzerindeki çıkmalarda da kuşak halinde rastlarız. Bu süsleme unsurları ve sembollerin kullanıldıkları yerlerin genel bir tasnifini yapacak olursak:

"1.Konut girişleri

²⁵ Mehmet Ali Esmer, Avanos'un Eski Türk Evleri, Ankara 1992, s. 48

²⁶ Mustafa Kaya, Kapadokya Mimarisinde Kullanılmış Simgeler, Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları Dergisi, Sayı 16,s.48.

Kapı söve, lento ve kemerleri üzerindeki bitki motifli ve geometrik semboller.

Girişi çevreleyen ve profilli silmeler üzerindeki semboller

Giriş üzeri bezemeleri, yazıtlar ve hayvan motifleri(genellikle arslan)

2.Eyvan (Divanhane) cepheleri

Açık eyvan cephelerinde revakların sütun, sütun başı ve kemerleri üzerindeki bezemeler

Kapalı eyvan cephelerinde pencere söve ve lentoları üzerindeki semboller

3.Kat silmeleri ve çıkma balkon altları

Silme üzeri bezemeler

Konsollu örneklerde konsollar, konsol araları ve konsol kirişleri üzerindeki semboller

5.Pencereler

Eyvan ve odaların pencerelerini çevreleyen söve, lento ve kemerler üzerindeki semboller

6.Çörtlenler

Genellikle insan ve hayvan biçimleri ile üretilmiş çörtlenler²⁷,

Kendi içinde bir anlam bütünlüğü taşıyan bu süslemelerde dini, mistik, ahlaki ve halk inancına ait bir takım mesajlar vardı. Dünyanın pek çok yerinde örneklerine rastladığımız bu semboller evrenseldir. Ürdün, Suriye ve İspanya’da ahşap motiflerde de bu semboller kullanılır. Ev sahibinin tercihi ve binayı yapan ustanın meşrebi bu sembollerin konulmasında belirleyici olmaktadır.

Kapadokya bölgesi geneli ve Avanos özelinde süslemelerin hemen hemen tamamında insan ve aile teması ele alınır. Aile/evlilik “üreme, çoğalma, neslin devamı” demektir. Neslini devam ettirme arzusu sadece içgüdüsel bir davranış değildir. Bütün dinler, mensuplarından nesillerini devam ettirmelerini ister. Bunun en ahlaki yönü de evliliktir. Aile bir erkek ve kadının bir araya gelmesiyle oluşur. Ailenin sığınağı evidir. Üreyen, çoğalan, neslini devam ettiren ailenin huzurlu, mutlu olması gerekir. Özellikle azınlıkların zihninde her zaman yok olma, asimile olma korkusu vardır. Yok olmamak, neslini devam ettirebilmek için üremesi, çoğalması lazımdır. Bu sebeple de mensuplarının yaşadığı mekanlar başta olmak üzere ellerinin değdiği her yere bu sembollerini kazıyarak hafızalarda bu duyguyu canlı tutmaya çalışmışlardır. Ayrıca mal edinmede yaşadıkları sıkıntıların izlerini de bu süslemelerde görebilmekteyiz.

²⁷ Mehmet Doruk Özügül, Mehmet Hakan Uzbek, Semboller ve Mekan Mustafapaşa’da Sivil Mimari Cephe Örnekleri Üzerine Bir Çözümleme, Kapadokya Üzerine, İstanbul, 2003, s. 124-125

Ailelerin çocuklarını her türlü kötülükten uzak büyütme için bütün dinlerin ortak temennisidir. Bu sebeple de ailenin dindar olması, etnik kimliğini bilmesi önemlidir. Bu taşlarla süslenmiş bir eve gelen yabancı eğer süslemelerde kullanılan sembollerin taşıdığı anlamı biliyorsa o ailenin yukarıda anlattığımız bütün özelliklerini etnik kimliğini, ekonomik durumunu, sosyal statüsünü, dinini, meşrebini öğrenecektir.

Ailenin sığınağı olan ev kutsal bir yapıdır. Ona kimse zarar vermemelidir. Kötü gözden, nazardan sakınmak için yılan, göz gibi semboller taşlara işlenirken, bu sembollerle yetinilmemiştir. Mustafapaşa'da, Serafim Rizos tarafından yaptırılan evin cümle kapısının üzerindeki kitabede “*dost, eğer arkadaşımın hoş geldin, eğer düşmanımın bu kapıdan uzak dur. Bugün benim, yarın başkasının olacak bu ev, kimse olmazsa kimsenin olmayacak*”²⁸ yazmaktadır. Bu ifade dostluğun, iyi niyetin önemi ile dünya malının geçiciliği vurgulanmaktadır.

Evin mahremiyeti dış kapı ile başlar. Evin içindekileri ve onların mahremiyetini koruma görevi dış kapıdır. Bu kapı aynı zamanda ailenin vitrinidir. Ailenin etnik ve dinsel kimliği vs. bilgiler burada gösterilir. Bu evde yaşayan ailenin yaşam tarzı ve misafirlğe gelenlerden beklendikleri davranış tarzının ipuçları cümle kapısının bulunduğu yerde anlatılır. Kapadokya genelinde ve Avanos özelinde tarihi evlerin genellikle giriş cephelerine bu tip semboller ve süslemelerin konulmasının ana sebebi yukarıda belirttiğimiz yaşam, adabıyla alakalı ipuçlarıdır. Dışarıdan bakan bir yabancı yada misafir” bu evde nasıl bir aile yaşadığını anlatsın ve ona göre davransın” mesajını verebilmektir. Dış kapılar aynı zamanda gösterişli ve süslü yapılarak gelen misafir etkilenmeye çalışılır. Ayrıca dışardan bakan bir kişi dış kapısı ve girişi ihtişamlı bir evin sahibinden çekinerek ona zarar vermekten korkar.

Avanos'taki tarihi evlerde de bu tür süslemelere rastlıyoruz. Ne yazık ki kıymet bilmezliğimizi bu noktada da göstermişizdir. Bölgede tabiatın yaptığı tahribatın dışında insan eliyle yapılan ağır tahribatın pek çok örneğini görebiliriz. **GÖYNÜKTE ÜZERİNE PİRKET DUVAR ÇEKİLEN EV RESMİ ,AVANOSTAKİ YEŞİLBAŞ CAMİNİN ÜSTÜNDEKİ SOKAKTAKİ EV**Süslemelerin pek çoğu tahrip olsa da bazıları günümüze kadar gelebilmiştir. Eğer bu süslemeler koruma altına alınmazsa bir taraftan doğal sebeplerle diğer yandan insanların eliyle yok olup gidecekler. Bu süslemeler korunamazsa da fotoğraf ve filmlerinin çekilerek arşivlenmesinin sağlanması gerekir. Yaptığımız çalışmada ne yazık ki bu sahada da ciddi bir çalışma yapılmadığını gördük.

²⁸ Bu kitabın okunmasındaki yardımları için Old Grek House Oteli Sahibi Süleyman Bey'e teşekkür ederim.

Kapadokya genelinde ve Avanos özelinde bulunan süslemeleri ana hatlarıyla “geometrik motifli ve doğal motifli semboller (insan, hayvan ve bitki motifli semboller²⁹” olarak ele almak mümkündür. “Geometrik motifler soyut resmi andırarak mantığa değil duyu organlarına hitap ederler. Burada “iç anlama” bir yöneliş söz konusudur. Ruhsal olan coşku ve katarsis (arınma) öne çıkar. Somut olan ve gözle görülen değil, soyut ve gizli olan aktarılır. Bu nedenle simetri ve matematiğe biçimlenmede önem verilir. Bütün bu özellikleriyle geometrik bezemenin felsefi ve entelektüel bir yönü vardır. Buna karşılık doğal motiflerde (insan, hayvan ve bitki motifleri) somut olan ve gözle görülen öne çıkarılır. Böylece duyunun yanı sıra mantığa da seslenilir.³⁰”

Bu süslemelerden bazılarını örnek olarak vermek istiyoruz³¹:

1.İnsan Figürü: Binaların girişinde insan vücudunun olduğu figürler görüyoruz. Ortada bulunan haçın sağında ve solunda bulunan insan figürleri bölgede yaşayan insanların Hristiyan olduğunu ifade etmektedir. Mustafapaşa’da bulunan Kutsal Eleni Kilisesi’nin girişinde bulunan kabartma dikkat çekicidir. **RESİM VAR**

2.Hayvan motifleri: Kapadokya bölgesi ve Avanos evlerinde kullanılan süslemelerde çeşitli hayvan figürleri kullanılmaktadır. Türk mitolojisinde hayvan figürleri önemli bir yer tutar. Göçebe hayvancı bir toplumun hayatında bunların önemli bir yeri olması son derece doğaldır. Yine 12 hayvanlı Türk takviminde de hayvanlar ana tema olarak ele alınmıştır.” Bu takvimde bulunan hayvan figürleri Anadolu taş işleme sanatında, konut cephelerinde sadece birkaç burç ve gezegenle belirli noksanlarla kullanılmıştır.³²”

a)Yılan

b)Kuş motifi:

1.Kartal:

2.Zümrüdü Anka Kuşu

3.Güvercin

c) Kaplumbağa

d) İstiridye

3) Ağaç ve bitki motifi:

²⁹ Mehmet Doruk Özügül, Mehmet Hakan Uzbek, Semboller ve Mekan Mustafapaşa’da Sivil Mimari Cephe Örnekleri Üzerine Bir Çözümleme, Kapadokya Üzerine, İstanbul, 2003, s120

³⁰ Mehmet Doruk Özügül, Mehmet Hakan Uzbek, Semboller ve Mekan Mustafapaşa’da Sivil Mimari Cephe Örnekleri Üzerine Bir Çözümleme, Kapadokya Üzerine, İstanbul, 2003, s. 128-129

³¹ Bu konuyla ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bk. Filiz Kılıç, Mehmet Kılıç, <https://www.avanosarastirmalari.com/kapadokya-eski-tas-binalarinda-kullanilan-rozet-suslemeler-uzerine-bir-tahlil-ve-tasnif-denemesi-in-cappadocia>

³² Mehmet Doruk Özügül, Mehmet Hakan Uzbek, Semboller ve Mekan Mustafapaşa’da Sivil Mimari Cephe Örnekleri Üzerine Bir Çözümleme, Kapadokya Üzerine, İstanbul, 2003, s. 133

Kapadokya evlerinde ve dini mekanlarda bitki ve çiçek motifinin özellikle pencere kenarı, balkon ve cümle kapılarında süsleme ögesi olarak kullanıldığını görüyoruz. Stilistik tarzda yapılan bu süslemelerdeki ince işçilik ve uyum dikkat çekicidir.

Ağaç kadınların doğurganlık gücünü temsil eder.”Keltlerde elma, Asurlularda nar, köknar, sedir, meşe, Çin’de şeftali³³” ana tanrıçanın bir biçimidir. Ayrıca asma dalı, defne dalı ve yaprağı da motif olarak kullanılır.

- a) Hayat ağacı
- b) Asma dalı ve üzüm
- c) Defne dalı ve yaprağı
- d) Palmet
- e) Papatya
- f) Zeytin ağacı

4)**Çark-ı felek:** Yaşamın sürekliliğini, canlıların geçiciliğini anlatır. Doğan canlı bu sürece ömrü kadar katılır sonra yok olur gider. Yani dünya fanidir, gelip geçicidir. Bu insanoğlu için de geçerlidir. Kapadokya mimarisinde yoğun olarak kullanılan bu formun çok farklı çeşitleri vardır. Pek çok desende ana unsur olarak kullanılan çarkı felek özellikle kapı ve pencere bezemelerinde çiçeklerin ve yaprakların arasında bağlama elemanı olarak çeşitli boyutlarda kullanılmıştır.

5)**Güneş:** Yaşamın kaynağıdır. Güneş olmadan yaşam olmaz. Yaşam güneşten beslenir. Bu sebeple de güneş ve çarkıfelek yan yanadır. Çarkı felek güneşten aldığı güçle varlığını sürdürebilir. Bazı motiflerde ise güneş büyük çarkıfelek küçük yapılır. Güneş motifi de süslemelerde bağlama elemanı olarak da kullanılır.

6) **Kilit taşı:** Eski taş evlerde kapı üzerinde bulunan kilit taşı üzerine yapılan S işareti ve asma dalı bolluk, bereket ve ailenin çoğalmasını temsil eder. S şekli döllenmiş bir yumurtanın ikiye bölünmeden önceki halini anlatır. Her yumurta bölündükçe milyonlarca yeni yumurta ve her yumurta yeni bir hayat demektir. Kapılardaki kilit taşının S şeklinde olması bu yüzdendir. Babasının evinden çıkan kız ve erkek, ailenin bölünmesiyle yeni bir aile kurmuşlardır. Her yeni aile çoğalma, üreme vesilesidir.

Özellikle Mustapaşa’daki eski evlerin pek çoğunun kilit taşları üzerinde hayat ağacı motifi vardır.

7)**Mühr-ü Süleyman:** Süleyman mührü bütün hak dinlerde varolan bir semboldür. Ufak tefek değişikliklerde pek çok millet tarafından kullanılmıştır. Türk tarihi ve mitolojisinde de

³³ Mehmet Ateş, Mitolojiler ve Semboller(Ana Tanrıça ve Sembolleri), İstanbul,2001,s.141

Süleyman'ın mührüne benzer sembollerin kullanıldığını görürüz. Son yıllarda bu sembollerin İsrail bayrağında da kullanılması sebebiyle bunun sadece Yahudilere ait olduğu gibi yanlış bir düşünce vardır. Genelde gücü ifade eder. Hemen hemen bütün büyük kavimler bu sembolü ufak tefek değişikliklerle kullanmışlardır. Kapadokya evlerinde de kullanılan bu sembol kadın ve erkek kombinasyonundan oluşur. Yani üçgenin bir tanesi (ucu yukarıya doğru olan erkeği) diğeri (ucu aşağıya olan kadını) temsil eder. Her iki üçgenin bir araya gelmesi ise birleşmeyi yani üremeyi, çoğalmayı ifade eder³⁴.

Üremek ve çoğalmak, neslini devam ettirmek de bir güçtür. Zaten bütün dinler nikahı, aile kurmayı, çoğalmayı öğütler. Ev bu anlamda insanların çoğalacağı, neslini devam ettireceği kutsal çatıdır. Bu sebeple de binayı yapan usta bu sembolleri kullanarak ev sahibine “evinizde huzurlu olun, nesliniz üresin, çoğalsın, devam etsin, hayırlı evlatlar yetiştirin, güçlü olun ” demektedir. Yapıların ustaları o dönemde çoğunlukla Hristiyan olduğu için meseleye daha çok Hristiyan teolojisi açısından bakmakta yarar vardır.

Kapadokya ev süslemelerinde Süleyman mührünün farklı kombinasyonlarda kullanıldığını görüyoruz. Bazı evlerde sadece iki eşkenar üçgen üst üste konarken bazı motiflerde eşkenar üçgenlerin ortasına altıgen çarkıfelek işareti yada güneş motifinin konulduğunu görüyoruz. Bu motiflerde kozmik alem ve “evrenin birliği, düzeni ve sonsuz büyüklüğü geometrik olarak kurgulanmaktadır.”³⁵

8) **Boynuz:** Anadolu'da kötü gözlerden, nazardan korunmak için kullanılır. ”Anadolu'nun pek çok yerinde koç boynuzu mala, mülke, sağlığa, ocağa karşı nazarı kovmak için veya bereket ve uğur sağlamak için ev ve ahır kapılarının üzerine, bağ, bahçe çitlerine, meyve ağaçlarına mavi boncuklarla ve al yazmalarla süslenerek asılmaktadır³⁶.” Kapadokya evlerinde gördüğümüz süslemelerin üzerindeki boynuz figürü de bu anlamları taşıyor olmalı. Bazı toplumlarda buluş çağına girmiş kızların başlarına tahtadan boynuz takılarak üremeye hazır oldukları yani evlenme çağına geldikleri anlatılır³⁷. Yunan mitolojisinde ana tanrıçayı ve onun doğurganlığını boynuz temsil eder. Ana rahmi boynuzla benzetilerek çizilir.

Ana tanrıça figürlerinde kadının elleriyle kapattığı göğsü de sıklıkla tasvir edilir. Bunun amacı doğan çocuğun besin kaynağı kadın göğüslerini de üreme olgusunun içinde tasvir etmektir.

³⁴ Mustafa Kaya, Kapadokya Mimarisinde Kullanılmış Simgeler II, Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları Dergisi, Sayı 17, s.46

³⁵ Mehmet Doruk Özügül, Mehmet Hakan Uzbek, Semboller ve Mekan Mustafapaşa'da Sivil Mimari Cephe Örnekleri Üzerine Bir Çözümleme, Kapadokya Üzerine, İstanbul, 2003, s. 131

³⁶ Öcal Oğuz (Editör), Türkiye'nin Somut Olmayan Kültürel Mirası, Ankara 2008, s.180

³⁷ Mehmet Ateş, Mitolojiler ve Semboller(Ana Tanrıça ve Sembolleri), İstanbul,2001, s.123

Bu form Müslümanlar tarafından hoş karşılanmayacağı için hemen hemen hiç kullanılmamıştır.

9) Göz: Göz motifi bütün toplumlarda inançla ilgili önemli bir ögedir. Özellikle kötü niyetli insanların bakışlarıyla muhatabına zarar verebileceğine inanılır. Bunu önlemek için evlerin önüne geyik ve yaban keçisi boynuzu, kaplumbağa kabuğu, keven vs. asılır. Kapadokya evlerinde göz motifiyle de o evin kötü gözlülere ve nazardan korunması amaçlanmıştır.

9)İbrik: İbrik motifi cömertliği, bolluğu sembolize eder. Ayrıca su israfını önlediği için tutumlu olmanın sembolüdür. Dinimiz israfı yasakladığı için ibrik müminlerin gözünde değer kazanmıştır. Ayrıca ibrik misafire verilen değeri ifade eder. Misafir ev sahibinin ibrikten döktüğü su ile elini yıkar, yemeğini yer ve abdestini alarak ibadetini yapar. Su gibi aziz bir nesne ile misafiri buluşturan araç ibriktir. Yeni yapılan bir eve ibrik motifi çizilerek “cömert olunuz ama müsrif olmayınız” denilmektedir. Bu sebeple de ibrik sembolü evlerde bol bol kullanılır. İbrik motifi bazı evlerde hem içerde, odalarda hem de dış cephede kullanılmıştır. Avanos'ta da ev cephelerinde ibrik motifi sıkça görülür.

10)Türk Bayrağı ve hilal: Ev sahibinin Türk ve Müslüman olduğunu gösterir.

11)Ay-yıldız ortasında çarkı felek motifi: Genellikle hayat kapılarının üzerine ve pencere kenarlarına işlenmiştir. Hayatın geçiciliği ve evin sahibinin Türk olduğunu anlatır.

12.Haç: Ustanın ya da mal sahibinin Hristiyan olduğunu gösterir.

13.Su damlası: Süslemelerin arasında kuşaklarda su damlası şeklinde motifler vardır. Bunlar genellikle ikili olarak kullanılır. Bunun sebebi ailenin kadın ve erkek iki kişiden oluşmasıdır. Su ise hayat kaynağıdır. İnsanı hayata bağlayan en önemli unsurlardan birisidir.

14.Kalp motifi: Avanos'ta bazı evlerde pencere kenarlarında ve kat birleşim yerleşim yerlerinde kalp motifi görülmektedir. Ailenin mutluluğunu ve aile bireyleri arasında muhabbeti artırmayı amaçlamaktadır.

Avanos'ta yapılan binalarda 1970 lere kadar orijinal tasvir ve semboller yapılmıştır. Turizmin başlaması ve eski mekanların restorasyonu ile yabancı turistlerin ilgisini çekmek ve beğendirmek için arabesk bir tarz ortaya çıkmıştır. Bilinçsiz ustalar tarafından taşıdıkları anlam düşünülmeden sadece görsel olarak kullanılan bu tip motifler vardır.

Dış mekan süslemelerinde yer yer ahşap süslemelere de rastlıyoruz. Çok özel ve güzel olmamasına rağmen balkon alınlıklarında, çıkmalarda yer yer sade motiflerle yapılan ahşap süslemeler vardır. Bazı evlerin balkon tepelerinde de tablo halinde çerçevesi yapılmış oyma süslemeler yapılmış ahşap kaplamalar vardır. (Hacelaların Etem Efendi Konağı Örneği)Bu kaplamaların uzun süredir bakımı yapılmadığı için harap olmuşlardır. İncelerin Konağı'nın alınlığında iki Davut Yıldızı üst üste konulmuştur. Yine İnceler Konağında kat aralarında,

pencere altlarında ve balkon kapısının üstünde kalp motifleri konulmuştur. Pek çok balkonda da ahşap korkuluklar vardır.

Çok yaygın olmamakla beraber bazı evlerde özellikle pencere ve balkonlarda demirden yapılmış süslemeler de vardır. Gülahmetlerin Yaşarın Evi, İnceler Konağı aynı tarzda demirler balkonlarda kullanılmıştır. Demirlerin işçiliği aynı usta elinden çıktığını düşündürmektedir.

II) Duvar kitabeleri

Tarihi Avanos evlerinin pek çoğunda duvar kitabeleri bulunmaktadır. Kitabeler genellikle evin cümle kapısının olduğu cepheededir. Ancak bazı evlerde cümle kapısı yola bakmadığı için kitabe ana yol tarafına konmuştur. Halis Balta Konağında ise hem içerde hem de sokak tarafında iki kitabe bulunmaktadır. Bu kitabelerde dua cümleleri ve nazara karşı “Allah, Maşallah” gibi ibareler ve binanın yapılış tarihi vardır. Bu kitabeler sayesinde binanın yaşı, yapım yılı vs. bilgiler öğrenilebilmektedir. Bina kitabeleri de kisir taşından yapıldığı için zamanla ağır tahribatlara uğramışlar, bazıları tamamen erirken, bazılarında da yazıları okunamaz hale gelmiştir. Düz kitabelerin yanında, üzerinde motifler bulunan duvar kitabeleri vardır. Mesela Dartar evinde ve Halis Balta Konağında ibrik şeklinde kitabe vardır. Bina kitabesi kisir taşı olmayan tek yapı ise Yeşilbaş Camiidir.

III) İç Süslemeler

Avanos tarihi evlerinde iç süslemeler daha çok ahşap elemanlarda vardır. Dolap kapakları, banyo dolapları, kapılar ve pencereler basit, geometrik süslemeler taşır. Bazı evlerde ise son yıllarda yapılan tadilatlarda bilgisayarlı makinalarla (CNC) motif yapılmış kapı ve pencerelere rastlıyoruz. (Halis Balta Evi gibi)

Bazı dolap ve yüklük kapaklarında kakmalar ve basit geometrik süsler dikkat çekicidir. Pek çok evde bulunan ahşap aksam sökülerek yağmacılar tarafından satılmış ya da yakılmıştır.

Özellikle Medine nişi gibi orijinal motiflerin olduğu ahşap aksamlar yine yağmacıların hedefi olmuştur.

Köşk odalarda ve divanhane tavanlarında kuru kavak ağacından yapılan tavan süslemeleri dikkat çekicidir. Özellikle Hacı Nuri Bey Konağında bütün odaların tavanlarında çeşitli modellerde tavan göbekleri vardır. Bazı evlerde tavan göbekleri koyu kahverengi boya ile boyandığı için orijinal renk ve görüntüsünden uzaklaşmıştır.

Bazı evlerin içinde kullanılan merdiven başlarında, takaların üst ve yanlarında da güneş, hayat ağacı ve istiridye kabuğu tarzında süslemeler vardır. İbrahim Dartar evinin köşk odası kapısında üst kolonda yarım çarkıfelek ve yanlarda ise çiçek motifi kazanmıştır. Çavuşin

köyünde bazı evlerde tavanlarda kaya oyularak yapılan taş süsleme örnekleri vardır.(MÜZEYE BENZER EVİN TAVANI DEMİRYOLCU SALİH)

Bazı eski Avanos evlerinde alçı üzerine kalem işi süsleme örnekleri vardır. Çok yaygın olmayan bu örnekler Yazıcılar Konağının büyük sufasında ve İhsan Balta Evinin köşk odasında bulunmaktadır. ”Her iki odaya yapılan kalem işi tezyinata kiremit rengi, yeşil ve mavi renkler hakimdir. Odaların yan duvarlarında yer alan çiçeklik, taka, dolap ve Medine nişleri kiremit rengi çizgilerle çerçeve içine alınmıştır. Yazıcılar Konağı büyük kemer sufasında bulunan duvar resmi bir natürmorttur³⁸.”

İhsan Balta evinin köşk odasındaki duvarda cami ve köşk tasvirleri ile çiçek, yaprak motifleri dikkat çekicidir³⁹. Kalem işi süslemelerin en güzel örnekleri bu yapıdadır. Ancak korunamadığı için pek çoğu yıkılmış ve tahrip olmuştur⁴⁰.

³⁸ Mehmet Ali Esmer, Avanos’un Eski Türk Evleri, Ankara 1992, s. 51

³⁹ Mehmet Kılıç, Avanos’ta Farklı Bir Mekan: İhsan Balta Evi, <http://www.avanosgazetesi.com/haber-avanos-ta-farkli-bir-mekan-ihsan-balta-evi-10760.html>

⁴⁰ Mehmet Kılıç, Avanos’ta Farklı Bir Mekan, Avanos Gazetesi, 8 Mayıs 2018, <http://www.avanosgazetesi.com/haber-avanos-ta-farkli-bir-mekan-ihsan-balta>

7. ESKİ AVANOS'TAN, ÖTEGEÇEYE TAŞINMANIN SOSYAL ve KÜLTÜREL ANATOMİSİ

Hızlı göçler sonucunda büyük şehirlerde kurulan yeni mahallelerde, yaşam alanlarında, evlerde geleneksel kültürü devam ettirecek, koruyup geliştirecek bir düzen kurulamamıştır. Geleneksel kültüre ait birçok unsur genel tanımıyla örf, adet, töre bir sonraki kuşağa aktarılamaz olmuştur.

Avanos, yerleşim alanı itibarıyla eski ve yeni iki farklı geleneği temsil eder. Irmağın karşı tarafı (Ötegeçe) yeni ve modern şehirleşmeyi temsil ederken, eski Avanos geleneksel yapıyı temsil etmiştir. Kızılırmak üzerine Taşköprü'nün yapılmasıyla zaten kabına sığamayan eski Avanos büyük bir hızla karşı tarafa, halkın deyiimiyle Ötegeçe'ye doğru genişlemeye başlamıştır. Buradaki bağ, bahçe ve verimli tarım alanları kısa sürede iskana açılmış ve evle dolmuştur.

Büyük şehirlerde yaşanan eski, yeni çatışması Avanos'ta da yaşanmıştır. Bu çatışma gündelik hayatın her aşamasında, komşuluk ilişkilerinde, giyim kuşamda, davranışlarda ve yaşam biçiminde etkili olmuştur. Geleneksel komşuluk ve akrabalık düzeni yeni Avanos'ta kurulamamış, daha şehirli ama daha kopuk bir yapı ortaya çıkmıştır. Eski Avanos'taki kapı komşuluğu, 24 saati birlikte geçen bir yaşamı kapsıyordu. Komşular tasada, kıvançta, varlıkta, yoklukta birbirlerinin halini bilir, ona göre davranırdı. Ötegeçe'deki komşuluk daha uzak ve yavandı.

Yaşadıkları mekanlar asrileşen insanların kendileri de asrileşme çabası içine girmişler, giyim, kuşam, yaşantı ve kullandıkları ev eşyaları ile modern hayatın temelini atmışlardır. Devlet politikaları da asrileşmeyi teşvik ettiği için gelenekselden çabuk vazgeçme ve soğuma dönemine girilmiştir. Halk eski kaya evlerin özellikle nem sebebiyle kendilerini hasta ettiğini söylerlerdi. Romatizmal hastalıkların, ciğer ve solunum yoluyla alakalı hastalıkların bölge halkında çok bulunmasının muhtemel sebebi sağlıklı yaşam alanlarıydı. Ötegeçe'ye taşınmak için söylenen sebeplerden birisi de bu hastalıklardan kurtulma isteğiydi.

Eski Avanos'ta bulunan mahalle odaları kapanmış, doğum, ölüm, cenaze ziyaretleri, akşam oturmaları yeni Avanos'ta topluca yapılamaz olmuştur. Uygun mekanın olmaması sebebiyle buralarda bireysel bir yaşama dönülmüştür. Özellikle televizyonun evlerde yaygınlaşmasıyla

daha kapalı bir yaşam başlamıştır. Ötegeçe'de sadece ortak ibadet alanı olan camiler halkın katkısı ile yapılmıştır.

Yeni Avanos'ta yaşayanların gelir seviyesi eski mahalleye göre daha iyiydi. Burada yaşayanların çoğu eğitim düzeyi daha yüksek, işçi, memurdu. Bunların aylık sabit bir gelire sahip olması yaşam standartlarının daha yüksek olmasını sağlıyordu. Yıllarca alt yapısı olmayan, tuvaletleri dışarda, elektriksiz, susuz, doğru dürüst kapı penceresi olmayan rutubetli evlerde yaşayan insanlar için Ötegece özenilen, yaşamak için can atılan bir mekan olmuştur. Aileler evlenecek kızlarının Ötegeçe'ye gelin gitmesini şart koşuyor, oralarda yaşamak ev sahibi olmak, geçmişin zorlularından kurtulmak anlamına geliyordu. Eski Avanos'tan Ötegeçe'ye geçmek bir statü değişimi anlamına da geliyordu.

Eski mahallesinde tarım, bağ bahçe işleri yapan, hayvan besleyen Avanoslunun yeni evlerde bu işleri sürdürebilmesi mümkün değildi. Bu sebeple de Irmağın ötegeçesine göçen her Avanoslu çiftini çubuğunu bozarak gelmek zorundaydı. Şayet bunu yapamıyorsa eski düzenini eski mahallesinde korurken yeni bir yaşam alanını Ötegeçe'de kuruyordu. En sadık yardımcısı eşiğini koyacak ahır, tarım aletlerini koyacak dam bu evlerde yoktu. Eski evinde, mahallesinde sürdürdüğü bu yaşam şeklinden vazgeçmesi bir anlamda köylülüğün şehirliliğe geçmenin de manifestosu sayılmalıydı. Eşiğinden, ineğinden vazgeçebilen Avanoslu tavuğundan vazgeçemiyor, yeni evinin bahçesinin bir köşesine küçük bir kümes konduruveriyordu.

Yeni Avanos'ta Ötegeçe'de yaşayanlar çocuklarının öğretmen, subay, astsubay, doktor, memur vs. olmasını arzu ediyordu. Kimse geleneksel sanatları, çanak ustalığını, nalbantlığı, demirciliği çocuklarının yapmasını istemiyordu. Hemen hemen eski her evde bulunan halı tezgahları da yeni Avanos'ta atılmıştı. Ötegeçe'de bulunan yeni evlerde yer bulamayan ıstarlar kırılıp yakılmıştır. Elde dokunan güzelim halılar, kilimler hor görülmüş, yeni yaşam alanlarının ihtiyacı olarak ortaya çıkan koltuk, masa ve sandalyelerin altına ucuz makine halıları serilir olmuştur. Eski kaya evlerde fazla ihtiyaç hissedilmeyen perdeler Sümerbank işi basma kumaşlardan yapılmış, zamanla tül perde hayatımıza girmiştir. Yer minderleri, yün döşekler yerlerini karyolalara, somyalara bırakmıştır. Tatlık, tandır, ocak bitmiş, önce gaz ocağı, sonra tüp gazlı ocaklar evlerde kullanılmıştır.

Soluk idareler ve gaz lambaları elektrikle yanan ampullere, sırtta testilerle taşınan su, şebeke suyuna dönmüştür. Musluğu açtığınızda hemen akıveren su, düğmeye bastığınızda yanan lamba adeta yeni medeniyetin muştucularıydı. Aile bireyleri aynı odada yatmaktan kurtulmuş,

soba ile ısınan ayrı odaları olmuştur. Halı dokumayan, bağa bahçeye gitmeyen genç kızlar bir yandan hayırlı bir kısmet beklerken diğer yandan ailelerinin aldığı dikiş makinalarında dikiş dikmeye, nakış işlemeye başlamıştır. O zamanlar Halk Eğitim Merkezlerinde açılan biçki-dikiş kursunu bitiren genç kızlar ideal gelin adayları olarak görülüyordu. Tek tük de olsa okula giden meslek sahibi olan kızlar parmakla gösterilirdi.

Düğünler eskiden komşuların ve akrabaların yardımıyla evlerde yapılırdı. Düğün salonlarında bireysel olarak yapılmaya başlandı. Komşuluk hukuku çerçevesinde yapılan yardımlaşma en alt düzeye inmiş, düğünün yükü sadece düğün sahibinin sırtına yüklenmiştir. İmece geleneği zayıflamış, bireysel yaşam yaygınlaşmıştır. Eski coşkusunu kaybeden düğün törenleri yerine birbirinin kopyası suni törenler yapılmaya başlanmıştır. Kapalı bir mekanda birkaç saatte yapılan bu seramonilere Avanoslu çabuk alıştı ve Ötegeçede bu tür salonlar açılmaya başlandı.

Cenaze törenleri de bu değişimden payını alırdı. Ölüm gündelik yaşamın her anında insanlarla birlikteydi. Belki de yaşam felsefesi ve kaderci anlayış sebebiyle Avanos'ta büyük küçük herkes ölümü anmadan duramazdı. Batıl inançlar çocuklara da bu yolla anlatılırdı. Kadir gecesi dambaşına çıkan çocuk ay ışığını ardını alarak duvara bakardı. Duvara düşen gölgesinde kafası görünüyorsa yaşayacağına şayet kafası görünmüyorsa o yıl öleceğine inanılırdı. Her Kadir gecesi tekrarlanan bu ritüel çocuklar için bir travmaya dönerdi.

Tasada ve kıvançta bir arada olan Avanoslu, Ötegeçe'ye taşındıktan sonra hangi komşusunun hasta olduğunu bilmez oldu. Vefat eden birisini ya camiden verilen seladan yada telefonuna gelen mesajdan öğrenirdi. Çok yakın akraba ve dostların dışında genel bir hasta ziyareti yapılmaz oldu. Herkes kendi yakınına ziyaret ederken halkanın bir dışındakiler unutuldu. Mezar kazmak için kimsenin "hazır ağa" olmasına gerek yok. Zaten Belediye size hazır mezar yerini veriyor. Çok yaygın olarak kullanılmasa da Taziye Evleri de yapılmaya başlandı. Ortak yaşam alanının bitmesi, ortak yaşamı da bitirmişti.

Nesiller boyunca yaşadığı evini ve sokağını, ait olduğu mekanı eski mahallesini terk ederek Ötegeçe'ye taşınan Avanoslu geçmişiyle alakalı pek çok şeyi de arkasında bıraktığının sonradan farkına vardı. Geride bıraktığı sadece yıkık, dökük evleri değildi. Geçmişi, anıları, acı tatlı pek çok hatıra. Yeni yaşam tarzının getirdiği alışkanlıklar, beklentileri, huyu, suyu bundan sonra belirleyici olacaktı. Yeni Avanos'a sadece eski Avanos'tan insanlar gelmiyordu. Avanos'un köylerinden, çevre kasabalardan da insanlar geliyordu. Yıllarca Avanos merkezde yaşamış birinin kırsal kesimden gelen köylü ile hemen anlaşması zordu. Daha çok köy

kültürüyle yetişen bu insanlar onlara göre daha eğitimsiz ve cahildi. Konuşmaları, zevkleri, beğenileri giyim, kuşamları farklıydı. Biraz da küçümser ve istihzai bir tavırla “ne olacak Allah’ın Türkmen’i” denilmişti bunlara. Başka şehirlerden kopup gelen insanlar da buralarda iş yapabileceğini, doyacağını anlayınca yerleşti. Sonra akrabalarını getirdi, çocukları oldu, kalabalıklaştı. Özellikle eski Avanos’ta bu insanlardan oluşan yeni mahalleler oluştu.

Eski yaşamı ve geleneksel kültürü temsil eden Alaaddin, Yukarı, Orta, Bayır Mahalledeki pek çok ev kendi kaderlerine terkedildi. Bazıları bakımsızlıktan yıkıldı, tarih yağmacılarının hışmına uğradı, talan edildi. Kimisi güvenlik endişesiyle, ya da yeni açılan yollar, yapılacak binalar için Belediye ve Kaymakamlık tarafından yıktırıldı. Bu metruk yapılar dışardan gelmiş evsiz barksız insanlara, şarapçılara sığınak oldu. Kedi, köpekler içinde kunnadı. Bugün binlerle ifade edilen evler üç kuruşa satıldı. Avanos halkı geçmişiyile en önemli bağları olan evlerine adeta küstü, onları ölüme terketti. Bakımsızlık ve doğanın vahşi tahribatı sebebiyle bu evlerin pek çoğu yıkıldı, yok oldu.

Turizmin bölgede gelişmeye başlamasıyla bu evler yeniden ilgi çekmeye başladı. Sit alanı ilan edilen tarihi mahallelerde bulunan eski evler hızla onarılıp, kullanıldı. Ortaya çıkan rant ve değer bu evlerde onarımı, sahiplik duygusunu geliştirdi. Ancak onarım süreci keyfi, kontrolsüz yapıldığı için orijinal yapılara yapılan izinsiz ilaveler ve tadilatlarla pek çok eski Avanos evi tanınmaz hale geldi. Bazıları tamamen yıkılarak betonarme binalar yapıldı. Ne yazık ki bu süreçte belediyelerin ve Kaymakamlığın çokta etkili olduğunu söyleyemiyoruz. Bunun birinci sebebi bu hızlı dönüşüme hazırlıklı olmamaları, ikincisi de harici müdahalelerin, parti, akrabalık, arkadaşlık vs. etkenlerin karar vericileri bir şekilde etkilemesidir.

Geleneksel taş ve kaya oyma evlerden beton kolonlu tuğla evlere taşınan Avanoslu ısınma problemleri ile karşılaştı. Kaya damda kışın sıcak, yazın serin yaşamaya alışan insanlar yeni evlerinde kışın soğuk yazın sıcak bir ortamla karşılaştılar. Kerpicin köylerde taşın ilçe merkezlerinde ve kasabalarda kullanması sebebiyle bölgesel bir ayrışma ortaya çıktı. Bölgede bol miktarda bulunan taş uzun süre Avanos’ta kendine yer bulamadı. Yıllar sonra Belediyenin zorlamasıyla ancak dış kaplama malzemesi olarak kullanılabilirdi. Taşın yalıtım özelliği sonradan tekrar hatırlandı.

Ötegece’de kurulan yeni Avanos, bahçeli ev nizamında olduğu için Eski Avanos’a göre daha yeşildir. Çünkü herkes evinin bahçesine bir, iki meyve ağacı ya da çiçek dikmekte, sebze ekmektedir. Eskiden bağa, bahçeye gidilerek yapılabilen toprak işleri bu sayede hemen elinin

altına, bahçesine geldi. Bu evlerde yapılan işler ticari bir kazanç getirmekten ziyade hobi olarak yapılan türdendi.

İlçenin zamanla büyümesi ve genişlemesiyle konut açığı oluştu. Kooperatiflerce yapılan evler ihtiyacı karşılayamaz oldu. Bu sebeple de artan konut ihtiyacını karşılamak için Belediye yeni imar planları yaparak konut alanları üretti. Bu alanlar genellikle Ötegeçe’de eski tarım alanları ve bağlardı. Daha önce fazla bir ekonomik değeri olmayan yerler kıymetlendi. Buraların sahipleri zenginleşti. Arsa rantları gündeme geldi. Tarlalarından imar geçen aileler bu arsaları satarak elde ettikleri paralarla kendileri ve aileleri için apartman tarzı evler yaptılar. Bu iki, üç katlı üç, beş daireli apartmanlarda anne, baba, çocuk, kardeş ayrı dairelerde ancak aynı binalarda müşterek bir hayata başladılar. Buradan gelen para ile ev, araba, dükkan alan, iş kuranlar oldu.

Kapadokya bölgesinin geniş bir sit alanına sahip olması sebebiyle konut alanları çok sınırlıydı. Bu Avanos için daha ağır bir sorundu. Özellikle Göreme ve Ürgüp, Zelve tarafına yani Ötegeçe’ye doğru gelişen ilçe bu doğal sit alanları sebebiyle belli bir alana hapsolmuş gibiydi. Turizmin gelişmesiyle otel ve diğer tesisler için ihtiyaç duyulan turizm alanları da bu baskıyı daha da artırıyordu.

Taşköprü’nün Avanos’un Ötegeçe’ye doğru genişlemesinde çok önemli rolü oynamıştır. Yıllarca Kızılırmak’ı geçemeyen Avanoslu adeta doğal bir sınır olarak karşısına çıkan Irmak’ı aşmak için uğraşmış durmuştur. Başlangıçta birkaç kayıkla bu iş sınırlı olarak yapılmış, sonunda Taş köprüye kavuşulmuştur. Önündeki bu büyük engeli aşan Avanoslu kısa sürede Ötegeçe’de Bahçelievler, Karaseki, Yenimahalle ve Cumhuriyet mahallelerini kurmuştur.

Eski Avanos’un devamı sayılabilecek Aydınaltı mahallesi ve Himmetdede yolu boyu ve Toki Evlerinin gelişme kapasitesi yakında belli olacaktır. Görünen şudur ki Ürgüp yolunun, Kayseri Çevre yolunun, Göreme yolunun vs. üzerinde bulunması, yerleşim alanının düzlüğü vs. sebeplerle Ötegeçe her zaman gelişmeye aday görünüyor.

Mekanların ve arazilerin kaderi de insanların kaderine benzer. Bazen talihi yaver gider, en gözde yer olur. Herkes ona sahip olabilmek için birbiriyle mücadele eder. Bazen de yüzüne kimse bakmaz, unutulur, gider.

Eski ve yeni ekseninde Eski Avanos ve Ötegeçe’de kurulu yeni Avanos birbirleriyle yarışmaya devam edecekler. Her iki taraf da bir elmanın iki yarısı gibi. Avanos ikisiyle daha güzel ve daha güçlü.